

بررسی قوانین بازدارندگی مجازات تخریب محیط‌زیست بر مرتکبین آن

غفار احسان‌بخش^۱

چکیده

منظور از آلود ساختن محیط‌زیست عبارتست از پخش یا آمیختن مواد خارجی به آب، هوا و خاک یا زمین به میزانی که کیفیت فیزیکی، شیمیایی یا بیولوژیکی آن را به طوری که زیان‌آور به حال انسان یا سایر موجودات زنده یا گیاهان و یا آثار و ابنیه باشد. موضوع حمایت از محیط‌زیست در جهت منافع بشری و از بین بردن آثار مخرب فعالیت‌های صنعتی تبدیل به مسأله‌ای جدی در جهان معاصر گردیده است و بشریت را مورد تهدید قرارداده است. برای مقابله با این تهدید نیاز به اقدامی قاطع از طریق اتخاذ تدابیر مناسب دارد. رویه عملی محاکم ایران براساس مسئولیت مبتنی بر تقصیر است و آن‌چنان‌که شایسته است پاسخگوی این‌همه آلودگی و تخریب و جبران خسارت وارد بر محیط‌زیست نمی‌باشد لذا با توجه به لزوم جبران خسارات وارده بر محیط‌زیست و مسئولیت مدنی ناشی از آن، که از جایگاه ویژه‌ای در علم حقوق برخوردار است. در این پژوهش تلاش بر این است که مبنای این بررسی تأثیر بازدارندگی مجازات تخریب محیط‌زیست بر مرتکبین آن در شهر یاسوج تبیین و تشریح و واکاوی قرار گرفته و مبنای مناسب برای این مسئولیت یافت گردد.

کلید واژه‌ها: محیط زیست، آلوده ساختن، تخریب

۱_ مقدمه

به نظر می‌رسد که مسئولیت مدنی سنتی که بر مبنای نظریه‌های سنتی مانند تقصیر و خطا استوار است پاسخگوی خسارت‌های زیست‌محیطی که در بسیاری از موارد باعث ایجاد خسارت‌های عمومی می‌شوند نیست چراکه در قواعد مسئولیت مدنی حقوق و اموال خصوصی مورد حمایت قرار گرفته است و برای حفاظت از حقوق عمومی زیست‌محیطی باید ساختار پیشگیری و جبران خسارت‌ها خاص در قوانین پیش‌بینی شود. همچنین تشکیل دادگاه تخصصی و آموزش قضات و دادرسان در درک مسائل زیست‌محیطی می‌تواند در جبران اینگونه خسارت‌ها تأثیر به‌سزایی داشته باشد. آلودگی‌های محیط‌زیستی به دلیل افزایش بی‌رویه از این منبع و گسترش صنایع و تولیدات و پیشرفت تکنولوژی رو به فزونی است و زمانی که آلودگی در محیط‌زیست رخ می‌دهد امکان دارد افراد متعدد و بعضاً بی‌شماری از آن آسیب‌پذیرند که هر کدام از این‌ها می‌توانند جبران خسارات خود را از مسئول حادثه مطالبه نمایند. بنابراین در شمار زیان دیدگان علاوه بر دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی، اشخاص حقیقی و حقوقی خصوصی نیز وجود دارند. لذا باید سیستمی تدارک شود تا

^۱ کارشناسی ارشد، رشته حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد یاسوج، ehsanbakhsh.ghafar1353@gmail.com

این اشخاص نیز به‌راحتی به جبران خسارت نائل گردند. همچنین درمورد طرح دعاوی در نظام‌های داخلی و دیوان بین‌المللی دادگستری با اختصار سخن رانندیم و دانستیم نظام‌های حقوقی یکسان نیستند، برخی در زمینه محیط‌زیست بسیار قوی عمل می‌کنند و قواعد بسیار کارآمدی برای حفظ هر چه بیشتر حقوق زیان دیدگان دارند و در مقابل در بسیاری از کشورها نظام قضایی در این زمینه پیشرفت چندانی نداشته و نیز به ایجاد قوانین برون‌مرزی احساس می‌شود. دانستیم دیوان بین‌المللی دادگستری که امکان رسیدگی به دعاوی میان دولت‌ها را فراهم می‌کند و اشخاص خصوصی امکان مراجعه به آن را ندارند، نیز در این زمینه چندان کارآمد نبوده و نیاز روزافزون به ایجاد یک مرجع تخصصی بین‌الملل محیط‌زیست به چشم می‌خورد تا حقوق‌دانان فارغ از مسائل تعارض قوانین و روند کند دادگاه‌های موجود بین‌المللی و قواعد نارسا و ناکافی داخلی کشورها، به مباحث تخصصی این قبیل دعاوی در دادگاه مخصوص بپردازند. از مطالعه مقررات قانون کشور فرانسه درباره هدف طراحی نظام مسئولیت ناشی از تخریب محیط‌زیست چنین نتیجه‌گیری می‌شود که قواعد مسئولیت مدنی سنتی در این کارآمد نیست و قانون مسئولیت مدنی پاسخگوی منافع و حقوق عمومی در این باب نیست زیرا در آن قانون، حقوق و اموال خصوصی موردحمایت قرار گرفته است بنابراین، درباره جبران و پیشگیری خسارت‌های زیست‌محیطی باید به قوانین و مقررات حمایت از محیط‌زیست مراجعه نمود باوجوداین، قواعد سنتی مسئولیت مدنی در مورد ارکان تحقق مسئولیت مدنی زیست‌محیطی، عوامل توجیه‌کننده آن و شیوه‌های جبران خسارت قابل‌استفاده است.

۲_ پیشینه پژوهش:

در خصوص موضوع این تحقیق، محققان پیش‌ازاین محقق، اندیشه‌ی خود را مکتوب کرده‌اند که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: جرائم موردبررسی در این تحقیق، با تشیع انجام‌شده، به‌طور مجزا موردبررسی قرار نگرفته‌اند، خصوصاً این‌که در شهر یاسوج که محل انجام تحقیق می‌باشد، قبلاً هیچ‌گونه تحقیقی در این‌باره صورت نگرفته است. لذا به ذکر تعدادی از تحقیق‌های مرتبط با موضوع بسنده می‌شود. جلیوند و دیگران (۱۳۹۴). در مطالعه خود در بررسی پیامدهای اجتماعی و محیط‌زیستی قوانین در حفاظت از جنگل‌های زاگرس مرکزی (مطالعه موردی آغال گیری در روستای چاه گاه استان چهارمحال و بختیاری) «به بررسی علل و عوامل آغال گیری پرداخته‌اند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد سیاست کیفی درزمینه‌ی آغال گیری تا کارآمد بوده است.

پروانه و دیگران (۱۳۹۳)، در مطالعه‌ی خود با عنوان «بررسی مناطق مستعد تخریب جنگل‌های زاگرس با استفاده از سیستم اطلاعاتی جغرافیایی» به بررسی سطح پوشش زاگرس، موارد استفاده‌ی بلوط و علل و عوامل تخریب جنگل می‌پردازند. نتیجه این تحقیق نشان می‌دهد که جنگل‌های نزدیک مناطق تفریحی، نزدیک به جاده‌ها و نزدیک روستاها بیشتر در معرض تخریب قرار دارند.

سلاح ورزی و نصیریان (۱۳۹۳). در مطالعه خود در بررسی «ابعاد حقوقی آغال گیری در شهرستان پلدختر» به بررسی علل و عوامل آغال گیری پرداخته که نتایج تحقیقشان نشان می‌دهد علل اصلی آغال گیری، فقر و افزایش جمعیت اهالی منطقه می‌باشد.

توکل و دیگران (۱۳۸۱)، در مطالعه‌ی خود در بررسی وضعیت پدیده زوال و خشکیدگی درختان بلوط در عرصه‌های جنگلی استان لرستان به بررسی محل رشد درخت بلوط، زوال درخت بلوط و بحرانی بودن زوال درخت بلوط پرداخته‌اند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که عوامل انسانی، اقلیمی و بیماری‌ها از عمده علل زوال بلوط می‌باشد.

رنجبر و فیضی زاده (۱۳۹۵)، در مطالعه‌ی خود با عنوان «بررسی روند توسعه معدن مس سونگون و اثر آن در کاهش جنگل‌های ارسباران با استفاده از سنجش از راه دور به بررسی میزان تخریب جنگل‌ها و مراتع» پرداخته و به این نتیجه رسیده که در یک دوره‌ی ۱۳ ساله، ۷۶۱ هکتار از اراضی منطقه تخریب‌شده که سهم جنگل‌ها از این تخریب ۶۷۶ هکتار بوده است

جعفری و ولی پور (۱۳۹۱)، در مطالعه‌ی خود که «علل و انگیزه‌ی ارتکاب جرم در جرائم علیه منابع طبیعی می‌باشد با تحقیق و مصاحبه با ده نفر از محکومین و متهمین جرائم تخریب جنگل و متصرف منابع طبیعی» به این نتیجه رسیده‌اند که خلأهای قانونی، مشکلات ساختاری واداری، فقر، متناسب نبودن مجازات و بیکاری از عمده علل جرائم علیه منابع طبیعی و جنگل می‌باشد.

هاشمی و نظریان (۱۳۹۴)، در مطالعه خود که «همراه‌کارت‌های حفاظت از محیط‌زیست در طراحی و اجرای پروژه راه‌سازی» می‌باشد به بررسی آثار مختلف پروژه‌های راه‌سازی پرداخته که یکی از آن‌ها تخریب جنگل‌ها و مراتع می‌باشد و به این نتیجه رسیده‌اند که راه‌سازی از جمله عوامل تخریب جنگل‌ها و مراتع می‌باشد.

احمدی سفیددشتی و جعفری (۱۳۹۲)، در مطالعه‌ی خود با عنوان «تصرف عدوانی اراضی منابع طبیعی * به بررسی زمین‌خواری در عرصه‌های منابع طبیعی و اراضی در معرض تصرف پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که افزایش جمعیت، کمبود اراضی کشاورزی، افزایش قیمت اراضی، رویکردهای سودجویانه و متناسب نبودن میزان مجازات مرتکبین از عمده علل تصرف عدوانی منابع طبیعی می‌باشد»

ایران‌نژاد پاریزی و طایفه هاشمی (۱۳۹۱)، در مطالعه‌ی خود با موضوع مسئولیت تخریب‌کنندگان جنگل‌ها در حقوق ایران با تأکید بر منطقه‌ی زاگرس مرکزی به بررسی مسئولیت مدنی و کیفری مرتکبین پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که قوانین فعلی ناکارآمد می‌باشد.

درمیانی و دیگران (۱۳۹۱). در مطالعه‌ی خود با عنوان بررسی وضعیت جوامع محلی در حفاظت از جنگل‌های زاگرس (مطالعه‌ی موردی روستایان جنگل نشین منطقه اشترانکوه) به بررسی میزان تأثیری که ساکنین منطقه در حفاظت و نگهداری از جنگل دار تند پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که بالابردن سطح تحصیلات و درآمد ساکنین، اطلاع‌رسانی و فرهنگ‌سازی برای آن‌ها تأثیر به‌سزایی در جلوگیری از تخریب جنگل و حفاظت از آن دارد

- محمدمتین پارسا- سمیه عزیزاده نجد (۱۳۹۶) در پژوهشی در قالب مقاله (دومین همایش ملی و تخصصی پژوهش‌های محیط‌زیست ایران. انجمن ارزیابان محیط‌زیست هگمتانه) با عنوان چالش‌های حقوق کیفری ایران در راستای حفاظت از محیط‌زیست این‌گونه نتیجه‌گیری کرده‌اند که: محیط‌زیست شرایط بیرونی است که بر زندگی موجودات اثر می‌گذارد با توجه به فعالیت‌های گسترده انسان‌ها برای دستیابی به زندگی بهتر با تکنولوژی و رفاه بیشتر طی سالیان عناصر اصلی محیط‌زیست یعنی آب خاک و هوا و ... با آلودگی شدید مواجه شده است این آلودگی درنهایت به خود انسان‌ها بازمی‌گردد بنابراین لازم است برای جلوگیری از آلودگی بیشتر و حمایت از محیط‌زیست اقدامات لازم صورت گیرد یکی از این اقدامات دخالت حقوق کیفری و قانون‌گذاری برای حمایت از محیط‌زیست است.

۳_ مبانی نظری و مفهوم شناسی

۳_۱_ مفهوم شناسی محیط‌زیست

امروزه بحث درباره محیط‌زیست و آلودگی‌های آن مساله‌ای مهم و حیاتی بوده و همه دنیا را به چالش کشیده است چون زندگی سالم با محیط‌زیست سالم ارتباط تنگاتنگی دارد و آلودگی محیط‌زیست زندگی همه را تهدید می‌کند. امروز بسیاری از انواع بیماری‌های جسمی و روانی مخصوصاً در شهرهای بزرگ ناشی از همین آلودگی‌ها بوده و انسان‌ها در معرض مرگ تدریجی قرار گرفته‌اند. برای حفظ و حمایت از محیط‌زیست اقدامات مختلفی صورت گرفته. مسائل مربوط به محیط‌زیست مانند همه مسائل اجتماعی دیگر دارای جنبه‌های حقوقی می‌باشد. در زمینه جنبه‌های حقوقی آنچه مورد بحث ماست بحث حقوق جزا و نقش آن در حمایت از محیط‌زیست می‌باشد.

۳_۲_ تعریف محیط‌زیست

محیط‌زیست، ترجمه فارسی واژه " environment " به معنای محیط اطراف می‌باشد. این اصطلاح از دو کلمه محیط و زیست تشکیل شده است که هر یک دارای معانی خاصی است ولی زمانی که این دو کلمه در کنار هم قرار می‌گیرند برای تعریف آن دو نگرش ایجاد می‌شود که: یک نگرش این است که عنوان محیط‌زیست از دو کلمه محیط و زیست ترکیب یافته است که در فارسی به معنای جایگاه و محل زندگی است. این عنوان از نظر لغت مواردی هم چون آلودگی هوا، راه‌های جلوگیری از تخریب طبیعت و ... را شامل نمی‌شود، اما امروزه مفاهیم گوناگون را از آن ارایه می‌نمایند مثل آب‌وهوا، جنگل، کوه، حقوق حیوانات و پرندگان، راه‌های جلوگیری از آلودگی هوا، راه‌های مبارزه با عوامل مخرب طبیعت و ... محیط‌زیست در اصطلاح به کلیه عوامل تهدیدکننده یا بهبود بخش محیط زندگی اطلاق می‌شود.

یکی از جامع‌ترین تعریفی که در ارتباط با واژه محیط‌زیست به‌ویژه از سوی یونسکو به کار می‌رود اصطلاح زیست سپهر (زیست‌کره یا بیوسفر) می‌باشد که عبارت است از محیط زندگی بشر یا بخشی از جهان که طبق دانش کنونی بشر امکان زیستن در آن وجود دارد.

تعریف‌های گوناگونی از محیط‌زیست در متون مختلف ارائه شده است که از میان آن‌ها می‌توان متن حقوقی مصوب شورای جامعه اقتصادی اروپا در تاریخ ۲۷ ژوئن ۱۹۶۷ اشاره نمود که در تعریف محیط‌زیست چنین می‌گوید: «محیط‌زیست شامل آب و هوا، خاک، عوامل درونی و بیرونی مربوط به زیست هر موجود زنده می‌شود به نظر برخی از دانشمندان، محیط‌زیست شامل مجموعه‌ای از به هم پیوستگی عوامل بیرونی است که حیات و کلیه جنبه‌های زیستی موجودات زنده از آن تأثیر می‌پذیرد».

۳-۳-۳ تخریب محیط‌زیست

تخریب محیط‌زیست به رو به وخامت گذاشتن شرایط محیط‌زیست از طریق تقلیل منابع مانند هوا، آب، خاک؛ نابودی اکوسیستم‌ها، تخریب زیستگاه‌ها؛ انقراض حیات وحش و آلودگی گفته می‌شود. تعریف آن هرگونه تغییر یا اختلال در محیط‌زیست است که مضر یا نامطلوب باشد.

۳-۳-۱ مفهوم لغوی و اصطلاحی تخریب محیط‌زیست

«تخریب» در لغت به معنی خراب کردن و ویران کردن و نابود کردن و «احراق» به معنی آتش زدن یا سوزاندن آمده است و در عالم حقوق نیز هر دو عنوان در خود معنای لغوی به کار رفته‌اند. (جعفری لنگرودی، ۱۳۶۵: ۱۶۲)

در بحث تخریب محیط‌زیست و جایگاه آن در علم محیط‌زیست باید به دو موضوع حساس درباره تخریب محیط‌زیست و پیامدهای آن بر جامعه انسانی تأکید ورزید. اول آن که محیط‌زیست با فعالیت‌های انسان رابطه متقابل دارد که می‌تواند بازخوردهای مثبت یا منفی داشته باشد و نمی‌توان به روشنی پیش‌بینی کرد که تأثیر فعالیت‌های انسانی بر محیط‌زیست یا تأثیر تخریب محیط‌زیست بر انسان و رفتارهای انسانی چیست. نکته دوم در مورد ویژگی متمایز تخریب محیط‌زیست این است که محیط‌زیست مرز نمی‌شناسد و مربوط به کل جامعه انسانی می‌شود. برخی مشکلات محیط‌زیستی مثل آلودگی هوا در شهرها یا آلودگی آب ممکن است تأثیرات محدود در محل داشته باشد و یک نگرانی ملی تلقی شود. اما برخی دیگر از معضلات محیط‌زیستی کاربردهای بین‌المللی دارد. سه معضل محیط‌زیستی فراملی وجود دارد. اول آن که برخی از منابع محیطی مثل جو زمین و اقیانوس‌ها مربوط به کل کره زمین می‌شود. دوم آن که کشورهای همسایه تنها در بخشی از محیط‌زیستی تحت تأثیر فعالیت‌های یک یا چند کشور باشند مثل باران اسیدی و نکته آخر آن که برخی منابع محیط‌زیستی مثل جنگل‌هایی استوایی در کشورهای مجزا قرار دارند، اما آینده این جنگل‌ها ممکن است هر یک از این کشورها را تحت تأثیر قرار دهد زیرا اهمیت آن در منحصربه‌فرد بودن آن است. (تقی زاده، ۱۳۹۲: ۲۳۱)

۳-۳-۲ مبانی نظری جرم تخریب محیط‌زیست

مبانی نظری به انگلیسی (Theoretical Foundations) به آن نظریه‌ها، چارچوب‌ها، یا مدل‌ها یا مفاهیمی گفته می‌شود در پایه‌ریزی یک طرح یا برنامه یا تحقیق مدنظر پژوهشگران یا کنشگران قرار می‌گیرد و به آن یا آن‌ها استناد می‌شود

۳-۳-۳ مبنای مسئولیت اشخاص خصوصی و عمومی در قبال خسارات زیست‌محیطی

این نظریه، سنتی‌ترین نظریه در جرایم زیست‌محیطی است. بر این اساس جرایم زیست‌محیطی قابل مطالبه نیست مگر این که بتوان تقصیر عامل ورود خسارت را اثبات نمود. بنابراین زیان‌دیده اگر بتواند ثابت نماید که عامل زیان در وارد آمدن خسارت تقصیر داشته مسئول خواهد بود. این نظریه که تقریباً رویکرد شایع در رژیم مسئولیت مدنی حقوق ایران و اکثر نظام‌های حقوقی، نظیر فرانسه است با مبنای و فلسفه حقوق محیط‌زیست فاصله دارد. مطابق مواد ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ قانون مدنی فرانسه مطالبه خسارت و مسئول شناختن عامل زیان منوط به اثبات تقصیر عامل زیان است هرچند نظریه تقصیر در برقراری در رابطه سببیت و اسناد عرفی زیان به فاعل نقش بازی می‌کند ولی نمی‌تواند مبنای جامعی باشد. در واقع پذیرش این نظریه امکان جبران بسیاری از خسارات زیست‌محیطی را دشوار می‌نماید چراکه اثبات تقصیر در خسارات زیست‌محیطی برخلاف سایر حوزه‌ها مشکل است که این امر بیشتر ناشی از ماهیت خسارت زیست‌محیطی، تکرر آلوده‌کنندگان یا «آلوده‌کنندگان متعدد انگیزه پایین قربانیان خسارات زیست‌محیطی و مشکلات مربوط به اثبات رابطه سببیت است» (مهدی زادگان، ۱۳۸۷: ۸۹)

در حقوق موضوعه برای تبیین مبنای مسئولیت زیست محیطی، نظریه تقصیر و نظریه خطر به عنوان دو مبنای اصلی و نظریه فرض تقصیر، نظریه های نامتعارف، نظریه خطر در برابر انتفاع، نظریه مسئولیت در برابر اشتباه خطرناک و نظریه تضمین به عنوان نظریه های منشعب از دو نظریه اصلی و تعدیل کننده آن ها و در فقه و حقوق امامیه نیز نظریه های ارزشمندی چون نظریه اتلاف، نظریه تسبیب، نظریه تعدی و تفریط، نظریه لاضرر و نظریه احترام اموال ارائه شده اند.

مبنای نظام مسئولیتی مورد نظر ما تابع قواعد حقوق عمومی است یا از نظام مسئولیتی خصوصی یا همان نظام مسئولیت حقوق خصوصی پیروی می کند؟ نتیجه این بررسی را میتوان در هدف های این دو نظام مسئولیتی و راهکارهای رسیدن به آن ها مشاهده کرد. در کشورهایی که از نظام مسئولیت مدنی مبتنی بر تقصیر پیروی می کنند حیطه مسئولیتی محدود به موارد شمرده شده توسط قانون گذار است؛ در حالی که در نقطه مقابل در نظام مسئولیتی نوین که ریشه در حقوق عمومی دارد، قلمرو مسئولیت محض به فعالیت های خاصی «فرض تقصیر آلوده کننده» محدود نمی شود و در صورت وقوع هر نوع خسارت زیست محیطی وجود دارد، چرا که در نظام مبتنی بر حقوق عمومی اصل بر مسئولیت محض آلوده کننده است در ملاک مسئولیتی آلوده کننده است. همچنین در دو نظام، «تقصیر»، حالی که در مسئولیت سنتی مفهوم خسارت نیز تفاوت می کند؛ در نظام مسئولیتی سنتی، قابلیت مطالبه خسارت های زیست محیطی با تردید فراوان مواجه است چرا که خسارت مفهوم خاصی دارد و منصرف به اموال خصوصی و حقوق خصوصی اشخاص است. اما یکی دیگر از تفاوت های اساسی این دو نظام مسئولیتی، تفاوت در اهداف آنهاست. به طوری که در نظام مسئولیتی سنتی، هدف اصلی جبران خسارت و برگرداندن وضعیت به حالت پیشین است؛ در حالی که در نظام مسئولیتی نوین، هدف اصلی پیشگیری از ورود خسارت است. نظریه تقصیر برای مسئولیت مدنی ناشی از آلودگی و تخریب محیط زیست جامعیت و کارایی لازم را ندارد؛ زیرا اولاً ارزیابی خسارت های زیست محیطی بسیار دشوار است؛ دوم اثبات رابطه آلودگی ها و خسارت زیست محیطی مشکل و در برخی موارد غیرممکن می باشد؛ سوم قربانیان خسارت های زیست محیطی انگیزه بسیار کمی برای پیگیری و مطالبه خسارت های زیست محیطی دارند؛ چهارم در بسیاری از موارد، محیط زیست مال خصوصی نیست و لذا شرط تحقق مسئولیت مدنی، یعنی نقض حقوق مالکیت فردی فراهم نیست لذا بر اساس این نظریه، در عمل اثبات تقصیر غیرمقدور و به تبع آن امکان جبران خسارت غیرممکن است.

۳-۳-۴_ مبنای خطر

این نظریه توسط دو حقوقدان به نام های ژوسران و سالی مطرح و توسعه یافت. نظریه خطر یا «نظریه مبتنی بر عدم تقصیر»^(۱۲) حکایت از این امر دارد که هر کس به فعالیتی بپردازد (و از آن نفعی ببرد) محیط خطرناکی را برای دیگران به وجود می آورد و کسی که از این محیط منتفع می شود باید زیان های آن را جبران نماید. بنابراین در خصوص مسئولیت های مدنی زیست محیطی بر مبنای نظریه خطر نیازی به اثبات تقصیر آلوده کننده نیست بلکه همین که شخصی اقدام به فعالیتی نماید که نفعی در آن داشته و منجر به آلودگی و تخریب محیط زیست گردد باید از عهده خسارت وارده برآید. اعم از این که در واقع تقصیر داشته یا نداشته باشد. این نظریه به نوبه خود به «نظریه خطر نفع» و «نظریه خطر فعالیت» تقسیم بندی می شود. امروزه این نظریه؛ نظریه ای مناسب برای جبران خسارت زیست محیطی است و می تواند نقش بسیار مهمی در تقویت حمایت از محیط زیست داشته باشد. در واقع آلوده کننده محیط زیست بر اساس این نظریه «مسئولیت عینی» در برابر خسارت زیست محیطی پیدا می کند. این نظریه علی رغم این که مناسب برای حمایت از محیط زیست می نماید، از جنبه های متعدد اقتصادی (ریسک فعالیت) و اجتماعی (کاهش انگیزه افراد در اجتماع) نقد گردیده است. به ویژه از لحاظ محدود نمودن فعالیت های اقتصادی و صنعتی و فعالیت های پرخطر مورد انتقاد واقع شده است و در بخشی از موارد اعمال این نظریه خلاف انصاف قضایی نیز جلوه می نماید. (کاتوزیان، ۱۳۸۶: ۱۹)

۳-۳-۵_ مبنای تضمین حق

این نظریه که توسط استارک در فرانسه ارائه گردید؛ برخلاف طرفداران نظریه تقصیر و خطر، به جای جست و جوی مبنای مسئولیت مدنی در فاعل وارد کننده زیان، به دنبال مبنای مسئولیت در زیان دیده است. تحلیل استارک تحت تأثیر مکتب اصالت فرد بیان گردیده است و بر مبنای دفاع از حق فردی است. این نظریه دیگران را موظف به تضمین احترام به امنیت، سلامتی، حیات و حقوق دیگران می نماید. بر

اساس این تحلیل است که استارک در جدال میان آزادی و مسئولیت مدنی حق تقدم را به آزادی می‌دهد. لذا بر مبنای این نظریه می‌توان گفت که در راستای تضمین احترام به حق سلامتی، حق حیات و حق محیط‌زیست افراد، اگر شخصی به محیط‌زیست آسیب وارد نماید، مسئول جبران خسارت است حتی اگر از وی تقصیر سر زنده باشد. زمینه‌های این نظریه را می‌توان در فقه نیز یافت. برای نمونه یکی از فقها در راستای حمایت از حقوق و آزادی‌های کار حکم نموده است که «اگر از مغازه آهنگری شراره‌ای پرتاب شود و لباس عابر را بسوزاند، آهنگر مسئول نیست زیرا لازمه حرفه آهنگری او پرتاب آتش است». بر این مبنای می‌توان اقوال بسیاری میان فقها یافت که حق نظم‌خواهی، حق سلامتی، حق حرفه و حق امنیت عابران و نظایر آن را به رسمیت شناخته است. (قاسم زاده، ۱۳۸۳: ۲۱۷)

۴_ جرایم زیست‌محیطی

جرم زیست‌محیطی هر نوع فعلی یا ترک فعلی را گویند که باعث ورود آسیب و صدمه شدید به محیط‌زیست و به خطر افتادن جدی و سلامت بشر می‌شود. (گلدوزیان، ۱۳۹۲: ۳۴۴) حقوق محیط‌زیست و منابع طبیعی به واسطه ارتباط تنگاتنگ با علوم و تکنولوژی عمیقاً تحت تأثیر آن‌ها قرار گرفته و به همین علت درک مسایل آن مستلزم اطلاعات اولیه در محیط‌زیست است. در حقیقت در حقوق محیط‌زیست از یک سری نوآوری بدیع سود جسته و به همین سبب خود را عندالزوم با تکنیک‌های جدید تطبیق می‌دهد و قوانین و مقررات نظارتی در زمینه حفظ محیط‌زیست و منابع طبیعی به شکل دستوره‌های تکنیکی و در قالب یک سری استانداردهای خاص بیان می‌گردد. با توجه به مفهوم رایج و متداول محیط‌زیست که بیان‌کننده کلیه فعالیت‌ها و رابطه متقابل بین انواع موجودات زنده از جمله انسان با محیط پیرامونشان می‌باشد این نتیجه حاصل می‌گردد که حقوق محیط‌زیست علاوه بر تحت پوشش قراردادن تمام رشته‌های مختلف حقوق کلاسیک شامل حقوق خصوصی، حقوق عمومی، حقوق بین‌الملل و آن قسمت از حقوق را که سعی دارد مفهوم محیط‌زیست را در تمامی قسمت‌های حقوقی وارد کند را نیز در برمی‌گیرد. به همین دلیل حقوق کیفری محیط‌زیست جزئی یا کلی شامل بخش‌های متعدد از مقرراتی می‌شود که یا با ملاک‌ها و محک‌های تاسیس و یا با محک‌های مادی و تعریف محیط‌زیست تأکید دارند. (اردبیلی، ۱۳۹۲: ۲۲۱)

۴_۱_ مفهوم آلودگی محیط‌زیست در حقوق ایران

امروزه موضوع آلودگی در بحث محیط‌زیست مهم‌ترین مساله می‌باشد و همین امر باعث شده است که تمامی نظام‌های حقوقی به این مقوله توجه ویژه‌ای داشته باشند. در رابطه با آلودگی محیط‌زیست باید توجه داشته باشیم که آلودگی شامل تمام جوانب محیط‌زیست می‌باشد و تمام حوزه‌های آب‌و‌خاک و هوا را در برمی‌گیرد ماده ۹ قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست مصوب ۱۳۵۳ تعریف ذیل را از آلودگی به دست می‌دهد:

«منظور از آلود ساختن محیط‌زیست عبارتست از پخش یا آمیختن مواد خارجی به آب، هوا و خاک یا زمین به میزانی که کیفیت فیزیکی، شیمیایی یا بیولوژیکی آن را به طوری که زیان‌آور به حال انسان یا سایر موجودات زنده یا گیاهان و یا آثار و ابنیه باشد، تغییر دهد». این نخستین تعریفی است که از آلودگی محیط‌زیست در حقوق ایران مطرح شده.

همین تعریف با تغییرات اندکی در تبصره ۲ ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی بیان شده است. طبق تبصره ۲ م ۶۸۸: «منظور از آلودگی محیط‌زیست عبارتست از پخش یا آمیختن مواد خارجی به آب یا هوا یا خاک و یا زمین به میزانی که کیفیت فیزیکی، شیمیایی یا بیولوژیکی آن را به طوری که به حال انسان یا سایر موجودات زنده یا گیاهان یا آثار یا ابنیه مضر باشد تغییر دهد» پس با توجه به این تعاریف تقریباً می‌فهمیم که آلودگی محیط‌زیست شامل موارد و انواع مختلفی است و شامل آلودگی آب، خاک، صوت، شیمیایی، هسته‌ای ... بوده و شامل نابودی انسان‌ها و گیاهان و حیوانات می‌شود. به این ترتیب می‌بینیم که مهم‌ترین و اساسی‌ترین مساله بشر امروز باید توجه به محیط‌زیست باشد. چراکه هرآنچه با حیات و زندگی انسان در تماس باشد و جان او را مورد تهدید قرار دهد باید جدی به آن نگریسته شود. اما متأسفانه مساله محیط‌زیست به قدر کافی مورد توجه قرار نگرفته شاید یکی از اساسی‌ترین دلایل آن ناآگاهی و عدم اطلاع از عواقب آن باشد امروزه انسان‌ها مخصوصاً در شهرهای بزرگ و آلوده در معرض مرگ و نابودی تدریجی قرار گرفته‌اند و به انواع و اقسام بیماری‌ها مبتلا می‌شوند. آلودگی هوا نشاط و تندرستی و حتی شادی مردم را می‌گیرد و حتی درازاش هیجان و اضطراب و

افسردگی و عصبانیت و سردرد را به انسان باز می گرداند. آب های آلوده ضمن اینکه حیوانات را دچار بیماری های گوناگون می نماید بر گیاهان نیز تأثیر گذاشته و در نتیجه انسان هایی را که از این گیاهان استفاده می نمایند بیمار می کند. بیماری هایی نظیر اسهال خونی و اسهال از آلودگی آب توسط انسان به وجود می آیند. یا در زمینه آلودگی خاک می بینیم سالانه میزان زیادی از سطح زمین های زراعتی و جنگل ها تبدیل به ساختمان و دیگر تاسیسات شهری و صنعتی می شود. می بینیم که هر یک از آلودگی ها دنیایی خطرات، بیماری ها و بدبختی ها را برای انسان به ارمغان می آورد. تنگی نفس، بیماری های قلبی و ریوی همه از پیامدهای زندگی در محیطی آلوده است پس با این وضع توجه به مسائل محیط زیست از اهمیت خاصی برخوردار است. (بادینی، ۱۳۸۴: ۱۰۷)

۴_۲ مفهوم تخریب زیست محیطی از دیدگاه حقوقدانان

محیط زیست عرصه رشد و نمو استعداد های بشری و بستر ظهور و تکامل و توسعه اندیشه های ضمیم خواهانه بشری است؛ عرصه ای که در پرتو آن می توان از انسان و حقوق آن دم زد ولی این حقوق در وضعیت های بحرانی ناشی از آلودگی و تخریب محیط زیست با چالش هایی روبرو خواهد بود که استیفای حقوق ذاتی بشر را ناممکن خواهد کرد. دستیابی به این هدف زیست محیطی مستلزم مسئولیت پذیری همگان و مشارکت عمومی در روند تصمیم سازی های زیست محیطی است؛ نظر به جایگاه ممتاز دولت ها در محیط بین المللی و نقش آن ها به عنوان بازیگران سنتی مسئول تنظیم روابط مذکور، آن ها بیشترین بار مسئولیت اتخاذ اقدامات و سیاست های زیست محیطی در محدوده قلمرو خود را بدوش خواهد کشید. تعهدات آن ها در مجموعه حقوق بین الملل محیط زیست (تعهدات عرفی و قراردادی) مبنای مسلم مسئولیت های مذکور است مسئولیتی که دارای خلاءها و نارسایی حقوقی می باشد. از طرف دیگر اصل جبران خسارت در حقوق بین الملل محیط زیست نیز با توجه به ویژگی های منحصر به فرد خسارات زیست محیطی با چالش هایی روبرو است.

محیط زیست با سرعت بی سابقه ای در حال تخریب می باشد. گسترش آلودگی های مختلف، تغییر آب و هوا، تحلیل لایه ازن، کاهش تنوع زیستی و تعداد بی شمار معضلات زیست محیطی که حیات انسان ها را در کره خاکی تهدید می کنند و کیفیت حیات را به شدت تقلیل داده اند واقعیت انکار ناپذیر است که جامعه بین المللی سخت با آن دست به گریبان است. جای بسی تأسف است که با صنعتی شدن بشر و بهره برداری بی رویه از طبیعت کاهش یافته است. اصل توسعه پایدار که کنفرانس های ۱۹۷۲ استکهلم و ۱۹۹۲ ریودوژانیرو سنترو نقطه تعادل بهره برداری از محیط زیست ضمن احترام به حقوق نسل های آینده قلمداد شده است هنوز در حد یک اصل راهنمای کلی مورد توجه و عمل قرار نگرفته است.

دشواری اصلی در تعریف خسارت های زیست محیطی این است که آیا قربانی جنین خسارتی انسان است، یا محیط زیست. در پاسخ به این پرسش بنیادین دو گرایش عمده وجود دارد، گروهی محیط زیست را منشاء ورود خسارت به انسان دانسته اند و در مقابل گرایش دیگر خسارت به خود محیط زیست را صرف نظر از بازتاب های آن مورد، خسارت تعریف می کنند گویا بتوان نظر دوم را با دو استدلال مقدم دانست، نخست آنکه بسیاری از خسارت های وارده به محیط پیرامونی برای ما شناخته شده و قابل درک نیستند و چه بسا رفتاری که برای انسان بی خطر فرض می شود پایه های خسارت زیست محیطی دیرپایی باشد که در آینده نمایان می شود به این ترتیب هر خسارتی بر محیط زیست - هر چند که در نگاه اول بی خطر باشد - ممکن است در آینده خسارت ها و آثار مخربی را به دنبال داشته باشد و دوم آنکه از آنجایی که هر حقی با تکلیف ملازمه پیدا می کند، حق استفاده و بهره برداری از محیط زیست برای انسان تکلیف توامان حفظ آن را نیز ایجاد می کند به تعبیر دیگر انسان در مقابل استفاده ای که از محیط زیست می برد ملزم به رعایت حداقل حقوق آن یعنی محافظت و نگهداری محیط زیست به همان حالت طبیعی است و در صورت رعایت نکردن این توازن باید در مقام جبران خسارت، باید خواستار بازگرداندن شرایط طبیعی پیشین از آلوده کننده شد. پس هر چند که انسانی از این خسارت ایجاد شده آسیب ندیده است (گرچه می توان گفت هر اثر ناسودمندی بر زندگی انسان موثر است خواه به شکل مستقیم یا غیر مستقیم) اما حق خود محیط زیست چنین ایجابی را بر عهده ای انسان قرار می دهد. اما از منظر حقوقی می توان از دستورالعمل کمیسیون اروپا استفاده کرد چنانچه در ماده دو این دستورالعمل خسارت زیست محیطی به سه نوع تقسیم شده اند: خسارت به گونه ها و زیست گاه های طبیعی، خسارت به آب و زمین. این خسارت ها در واقع خسارت به برخی از عناصر سازنده محیط زیست هستند به این ترتیب همه ی منابع طبیعی را شامل نمی شود (انصاری و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۶۳)

۴_۳_ مفهوم تخریب محیط زیست در اسناد بین المللی

مطابق یک تعریف کلی "تخریب" زیان یا صدمه‌ای است که در نتیجه فعل یا ترک فعل تابعان حقوق بین الملل و در اثر بروز حوادث طبیعی به افراد، اموال و محیط زیست وارد می‌شود. این واژه به فراخور تحولات و پیشرفت‌ها در هر برهه‌ای از زمان و در عرصه‌های مختلف، ابعادی گوناگون یافته است.

لذا به طور کلی می‌توان گفت تعریف خسارت‌های زیست محیطی در حال تکامل است و در اسناد اولیه هیچ اشاره‌ای به محیط زیست نشده بود، در ادامه به بیان برخی تعاریف از خسارت زیست محیطی که در کنوانسیون‌های بین المللی ارایه شده است، می‌پردازیم:

- کنوانسیون مسئولیت فضا ۱۳۹۷۲ کنوانسیون مسئولیت فضا که باید احتمال ضرر به محیط فضا را پیش بینی کند، تخریب را به شیوه‌ای محدود و به این عنوان تعریف می‌کند: بند الف ماده ۱ این کنوانسیون بیان داشته است: «از دست دادن زندگی، صدمات شخصی و یا سایر اختلالات بهداشتی و درمانی، یا فقدان خسارت به اموال ایالات و یا افراد، حقیقی یا حقوقی، یا بر اموال سازمان‌های بین دولتی بین المللی». (۳۱) با این حال، در سال ۱۹۸۴ پروتکل ۱۹۶۹ کنوانسیون مسئولیت مدنی خسارت آلودگی نفت^۳ را جبران هزینه اقدامات معقول ترمیمی که باید برای محیط زیست دریایی انجام شود، در نظر می‌گیرد.

- کنوانسیون بین الملل حقوق دریا ۱۹۸۲

بر اساس ماده ۲۳۵ کنوانسیون حقوق دریا، به جای واژه تخریب ناشی از آلودگی از LIBILITY و RESPONSIBILITY استفاده می‌شود (۳۳). حتی واژه خسارت در هیچ کجا از کنوانسیون تعریف نشده است. علاوه بر آن، بر اساس مواد مشابه دولت‌ها باید "خسارت ناشی از آلودگی" را جبران نمایند. برخی رژیم‌های خاص مسئولیت زیست محیطی، از این تعریف در رژیم‌های خاصی استفاده می‌کنند. به عنوان مثال ماده ۱ (۶) کنوانسیون مسئولیت مدنی در خصوص خسارت ناشی از آلودگی نفتی^۴ بر "خسارت آلودگی" اشاره دارد (۳۴). چهارچوب کنوانسیون حقوق دریا تعریفی از خسارت به عمل نمی‌آورد، حتی زمانی که معاهده در برخی مواد از کلمه خسارت استفاده می‌کند. به عنوان مثال ماده ۲۳۵ از خسارت ناشی از آلودگی محیط زیست دریایی صحبت می‌کند. کنوانسیون حقوق دریا تعریفی، اگرچه کاملاً موسع، از آلودگی محیط زیست دریایی می‌نماید. ماده ۱ (۴) کنوانسیون حقوق دریا اشاره دارد: «انتشار مواد یا انرژی به محیط زیست است که منجر به تأثیرات زیان‌آوری هم چون آسیب به منابع زنده دریایی، تهدید سلامت بشری و اختلال در فعالیت‌های دریایی می‌شود که شامل ماهی گیری یا دیگر استفاده‌های قانونی از دریا است»، که این ماده چنین تأثیرات زیان‌آوری از خسارت را مشخص نمی‌نماید و بنابراین موجب می‌گردد تا تفاسیر مختلفی از آن به عمل آید.

- کنوانسیون ۱۹۸۴ بروکسل در مورد مسئولیت مدنی نسبت به خسارت آلودگی نفتی خسارت زیست محیطی در این کنوانسیون معنایی گسترده‌تر به خود می‌گیرد. بر اساس این اصلاحیه خسارت زیست محیطی هزینه اقدامات پیش گیرانه و بازدارنده جهت کاهش خسارت و نیز اقدامات معقولی را که به منظور بالا بردن توان مقاومت محیط زیست اتخاذ می‌شود، پوشش دهد (۳۶).

- کنوانسیون تنظیم اقدامات در مورد منابع معدنی جنوبگان ۱۹۸۸ این کنوانسیون صریحاً خسارت زیست محیطی را تعریف می‌کند. بند ۱۵ ماده ۱ این کنوانسیون در تعریف خسارت، این چنین اشعار می‌دارد:

«هرگونه پیامد و اثر بر بخش‌های زنده و غیر زنده ی محیط زیست مذکور (جنوبگان) یا اکوسیستم‌های آن از جمله صدمه به حیات اتمسفری، آبی یا فراسوی آنچه قابل تحمل است یا فراسوی آنچه ارزیابی شده و متفاوت از آن، این بوده که بر اساس کنوانسیون، قابل قبول باشد» (۳۷). این تعریف، که تعریفی موسع می‌باشد، نه تنها تعریفی از خسارت، بلکه تعریفی از محیط زیست را نیز در بردارد. خسارت نه تنها با معیار ماهوی (فراسوی آنچه قابل اغماض باشد)، بلکه با شاخص و معیار شکلی (قضاوت آن حاکی از قابل پذیرش بودن آن باشد)، نیز تعریف شده است. ممکن است در جهت عمومیت دادن به این تعریف استدلال شود که مفهوم خسارت زیست محیطی، به خساراتی اطلاق می‌شود که در محیط زیست به وجود می‌آید؛ یعنی تغییر در بخش خاص یا کل محیط زیست که پیامد زیان بار قابل توجهی بر کیفیت خود محیط زیست، یا تغییر در توان آن برای حفظ یک کیفیت قابل قبول حیات یا یک تعادل و توازن ماندنی و پایدار زیست بوم، داشته باشد. اغلب کنوانسیون‌های بین المللی دیگر، تنها به معیار ماهوی اشاره می‌کنند که به دلیل مبهم بودن آن، به روی تفسیر باز هستند. برای مثال کنوانسیون آلودگی شدید فرامرزی هوا به آثار مخرب بر منابع و اکوسیستم‌های زنده، بهداشت انسان و اموال مادی و هم چنین اختلال در مطبوع و دلپذیر بودن یا سایر استفاده‌های مشروع از محیط زیست اشاره می‌نماید. (این کنوانسیون،

هزینه‌های پاک‌سازی و از بین بردن آلودگی‌ها و اقدامات لازم برای اعاده وضع به حال سابق را در مواردی که خسارتی به محیط‌زیست قطب جنوب یا اکوسیستم‌های مرتبط یا وابسته به آن وارد آید، برای جبران خسارت لازم دانسته است).

۴-۴_ مبانی قانونی جرم تخریب محیط‌زیست

به موجب رهنمود سال ۲۰۰۴ بهره‌برداران - اشخاص حقیقی یا حقوقی اعم از دولتی یا خصوصی که فعالیت برای آن‌ها انجام می‌شود - دو تعهد عمده دارند: نخست، تکلیف اولیه تعهد به فعل: یعنی در صورتی که خطر قریب‌الوقوع ورود خسارت وجود دارد، بایستی بلافاصله اقدام پیشگیرانه از ورود خسارت را انجام دهند و در صورت امکان نداشتن پیشگیری، بلافاصله جوانب امر را به اطلاع مقامات صالح دولتی برسانند؛ و دوم، تکلیف ثانویه متحمل شدن خسارت: به این معنی که در صورت ورود زیان، بایستی همزمان با اطلاع دادن به مقام‌های صالح، تلاش کنند آلودگی را مهار کرده و کاهش دهند و در ادامه خسارات وارده را نیز جبران کنند. دلیل به رسمیت شناختن مسئولیت محض این است که اثبات تقصیر عامل زیان در مسایل زیست‌محیطی برای زیان‌دیده بسیار دشوار و پرهزینه است. و همچنین از منظر اقتصادی نیز قدرت بازدارندگی مسئولیت محض بیشتر است چراکه هدف در این نوع از مسئولیت پیشگیری از وقوع خسارت است و نه جبران خسارت‌های وارده و در نتیجه بهره‌بردار علاوه بر بیمه خطرات احتمالی با « تحلیل‌های سود و زیان » در اجتناب و پیشگیری از وقوع حادثه تلاش بیشتری می‌کند. چراکه در صورت وقوع حادثه خسارتی دوچندان را متحمل می‌شود. پس بطور کلی جرائم زیست‌محیطی را با توجه به ماهیتشان به دو گروه عمده تقسیم‌بندی می‌نمایند: الف: جرائم ارتكابی نسبت به جاندار محیط‌زیست منهای انسان شامل کلیه جانداران گیاهی و حیوانی می‌شود بر طبق قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست از جمله وظایف سازمان حفاظت محیط‌زیست پیشگیری و ممانعت از هر آلودگی و هر اقدام مخربی که موجب بر هم خوردن تعادل و تناسب محیط‌زیست می‌شود. همچنین کلیه امور مربوط به جانداران وحشی و آبزیان داخلی می‌باشد و بر طبق بند ۲ ماده ۲ همان قانون تخریب جنگل‌ها و مراتع نیز از جمله مواردی است که باعث بر هم خوردن تعادل در محیط‌زیست شده و بنابراین عملی مجرمانه محسوب می‌شود.

ب: جرائم ارتكابی نسبت به عناصر بی‌جان محیط‌زیست از قبیل: آب‌وهوا، خاک، صدا و آلودگی‌های شیمیایی.

اصل «۵۱» پنجاهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط‌زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌گردد. از این روفعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط‌زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند ممنوع است.

اصل چهلم «۴۰» قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: هیچکس نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیله اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد. محیط‌زیست در قانون برنامه پنجم توسعه: نگاهی به قوانین برنامه پنج ساله نشان می‌دهد جایگاه حفاظت از محیط‌زیست از یک تبصره در برنامه اول تا یک فصل کامل بنام حفاظت محیط‌زیست، آمایش سرزمین و توازن منطقه‌ای در قانون برنامه چهارم توسعه، ارتقا یافته است. در برنامه اول توسعه بخش محیط‌زیست در قالب اهداف کیفی مطرح شد و فاقد هرگونه هدف کمی بود. برنامه دوم توسعه در شرایطی متفاوت‌تر از برنامه اول توسعه و با دیدگاه‌های نوینی که در سطح بین‌المللی در ارتباط با مقولات محیط‌زیست مطرح بود، تدوین شد در قانون برنامه پنجم توسعه مواد قانونی فنی و متناسب با بحران‌های زیست‌محیطی مبتلا به و اهداف کمی پیش‌بینی شده است و از جامعیت نسبتاً بیشتری نسبت به برنامه‌های قبلی برخوردار می‌باشد. جرایم زیست‌محیطی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۹۲: قانون‌گذار ایران در ماده ۲۳۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۲ ضمانت اجرای شدیدتری برای آلودگی محیط‌زیستی در نظر گرفته و چنین مقرر می‌دارد که: هرکس به طور گسترده به پخش مواد سمی و میکروبی و خطرناک به گونه‌ای که موجب اخلاص شدید در نظم عمومی کشور، ناامنی یا ورود خسارت عمده به تمامیت جسمانی افراد یا اموال عمومی و خصوصی، در حد وسیع گردد مفسد فی‌الارض محسوب و به اعدام محکوم می‌گردد.

تجزیرات ۷۵: نتایج بررسی‌های چند ساله اخیر حاکی از آن می‌باشد که اغلب دعاوی مطرح‌شده است از طرف ادارات کل حفاظت محیط‌زیست علیه واحدهای تولیدی و صنعتی که به نحوی آلاینده به چرخه محیط‌زیست وارد می‌سازند به استناد ماده ۲۳۳ قانون مجازات اسلامی بخش تجزیرات می‌باشد. عنصر مادی این جرم: اقدام علیه بهداشت عمومی و آلوده کردن محیط‌زیست است که اعلام

مجرم موضوع این ماده فقط در صلاحیت وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی و سازمان حفاظت محیط‌زیست می‌باشد. احتمال ارتکاب جرایم مصرح در ماده ۲۳۳ توسط اشخاص حقیقی و حقوقی و یا عمومی و خصوصی وجود دارد. بطور مثال اگر شهرداری به‌عنوان متولی جمع‌آوری و تخلیه زباله‌های شهری هر گونه اهمال یا سهل‌انگاری در موضوع نماید که منجر به آن شود که زباله‌ها جمع‌آوری نشود مشمول حکم این ماده خواهد بود. تخریب جنگل‌ها، درختان و مراتع به‌عنوان جرم زیست‌محیطی: بر این اساس قانونگذار، تخریب جنگل‌ها، درختان و مراتع را جرم انگاری و ممنوع اعلام کرده و قطع گونه‌های درختانی را در سراسر کشور ممنوع اعلام کرده است. (فرید و همکاران، ۱۳۹۵: ۷)

۴_۵_ روش های ارتکاب جرم تخریب محیط‌زیست

بطور کلی منابع آلوده‌کننده هوا عبارتند از منابع طبیعی و منابع غیرطبیعی یا مصنوعی با توجه به تأثیرات مثبت فعل‌وانفعالات عناصر طبیعی در دراز مدت مانند طوفان‌ها - گرد و غبار صحراها - دود و خاکسترهای آتش‌سوزی‌های جنگلی، املاح موجود در جو، فعالیت‌های آشفشانی، شهاب‌های آسمانی و منابع گیاهی و حیوانی، بعضی عقیده دارند که در کوتاه مدت، اینگونه منابع در اثر بر هم زدن تعادل ظاهری در محیط‌زیست، موجب آلودگی می‌شوند. بدان جهت اینگونه فعل‌وانفعالات طبیعی را در گروه آلاینده‌های طبیعی قرار می‌دهند. منابع غیرطبیعی یا مصنوعی، بر عکس به دست انسان به وجود آمده و آلودگی‌های ناشی از آن حاصل فعالیت‌های آدمی است. از جمله وسایل نقلیه، صنایع، منابع تجاری و خانگی و... مطالعات و اندازه‌گیری‌های انجام‌یافته بر روی غلظت آلاینده‌ها در نقاط مختلف شهرهای پرتراфик نشان داده است که در خیلی از موارد هوایی که تنفس می‌کنیم از نقطه نظر مونواکسید کربن و هیدروکربوهای نسوخته به‌مراتب از حد مجاز آلوده‌تر است. اگرچه صنعت و تکنولوژی، عامل رشد اقتصادی کشورها هستند ولی آلودگی هوا نیز ره‌آورد آنهاست. یعنی اگر توجه نکنیم به همان اندازه که پیشرفت و تولید خوش آیند به نظر می‌آید تبعات منفی هم دارد و از اثر تولید بی‌رویه «واد آلوده‌کننده ذیل به وجود می‌آید. که عبارتند از مونواکسید کربن - اکسیدهای گوگرد، اکسیدهای ازت، اکسیدکننده‌های فتوشیمیایی، هیدروکربورها، ذرات معلق در هوا و مواد رادیواکتیو».

مونواکسید کربن، گازی است بی‌رنگ، بی‌بو و بی‌مزه که قسمت اعظم آن از احتراق ناقص مواد کربن دار ایجاد می‌شود. منبع اصلی تولید مونواکسید در شهرها، وسایط نقلیه موتوری است. البته فعالیت‌های صنعتی و احتراق ناقص سوخت در تأسیسات تجاری و دستگاه‌های حرارتی و سوختن زباله نیز در تولید این گاز سهمیم هستند ولی میزان تولید این گاز از طریق این منابع در درجات بعدی اهمیت قرار دارد. شاید در شهرها مسائل چون تولید کم باشد و اما نسبت خالی بودن دشت‌ها از ساحه سبز تولید کمی این مواد برای تخریب محیط‌زیست کافیست.

هیدروکربورها، تولید ذخیره و پخش مواد نفتی سوزاندن ضایعات و زغال چوب و همچنین تبخیر و احتراق ناقص سوخت‌ها در موتور وسایط نقلیه - همگی از عوامل موثر پخش هیدروکربورها در هوا می‌باشند معادن زغال سنگ، گاز طبیعی و نواحی نفت‌خیز نیز مقادیری از این گاز را در هوا پخش می‌کنند و ما در آینده شاهد کشف معادن در محیط و سر زمین خود هستیم و باید از همین حال متوجه عواقب آن نیز باشیم که منافع و ضرر را طور درست محاسبه و ترازوئی کنیم. (کریم پور، ۱۳۶: ۴۹)

ذرات معلق درهوا، ذرات از منابع مختلف وارد هوا می‌شوند که احتراق مواد سوختی، ذوب فلزات، کارخانجات مواد کیمیائی، عملیات خرد کردن و ساییدن و کارخانجات تولید مصالح ساختمانی از آن جمله اند مطالعات زیست‌محیطی نشان داده اند که ذرات معلق هوا در انتقال و ورود بسیاری از گازهای آلوده‌کننده به قسمت‌های مختلف دستگاه تنفس عمده‌ای دارند زیرا نفوذ آن‌ها در مجاری تنفسی به‌تنهایی و بدون کمک ذرات امکان‌پذیر نیست ضمناً، از اثرات نامطلوب ذرات و گرد و غبار در هوا، کاهش میدان دید قابل‌بررسی است که بروز مشکلاتی در حمل‌ونقل زمینی از آن جمله اند.

مواد رادیواکتیو، بعد از جنگ جهانی دوم، استخراج کانه‌های مواد رادیواکتیو طبیعی، انفجارهای اتمی، راکتورهای جدید و صنعت انرژی اتمی، مصرف مواد رادیواکتیو در کشاورزی. صنعت، طب و سایر امور سبب آلودگی هوا با مواد رادیواکتیو گردیده است. استرنتیوم، سزیم، ید، اورانیوم، کربن، پلوتونیوم، فسفر، سدیم و کلسیم نمونه‌هایی از این مواد رادیواکتیو است. سالانه مقداری رادیواکتیو نیز بطور

طبیعی در اثر تشعشعات کیهانی، رادون و تورون موجود در هوا و غیره به وجود می آیند که میزان و اثرات آن‌ها در مقایسه با مواد رادیواکتیو ناشی از فعالیت‌های انسانی بسیار ناچیز است.

آلودگی آب، از نظر مقدار و حجم، ۹۷/۲ درصد از آب‌های موجود در سیاره زمین در اقیانوس‌ها و دریاها انباشته شده‌اند. حجم آب‌های شیرین در جهان بسیار کم و فقط ۲/۸ درصد آب‌ها است از این میزان نیز، مقدار زیادی به شکل یخ در یخچال‌های قطبی و کوهستانی (۲/۱۵ درصد) و آب‌های زیرزمینی (۰/۶۲ درصد) قرار دارد و تنها ۰/۰۰۱ درصد از کل حجم آب‌های جهان در دسترس انسان است. این میزان نیز با توجه به عوامل زیر در معرض آلودگی قرار دارند ضایعات تقاضاکننده اکسیژن، این ضایعات مواد آلی هستند که به وسیله باکتری‌ها اکسیده شده و مبدل به دی اکسید کربن و آب گردیده اند منابع تولید کننده این ضایعات مصارف محلی، صنعتی و کشاورزی می‌باشند که موجبات کمبود اکسیژن در آب را فراهم می‌کنند این خصیصه به بی .. دی (B.O.D) معروف است. افزایش بی .. دی نشانگر کاهش میزان اکسیژن در آب و در نتیجه تهدید حیات آبی و اختلال در فتوسنتز در آب است اصولاً می‌بایست در نظر داشت که در یک جامعه زنده، تعدادی از موجبات زنده می‌میرند و جسدشان به آب وارد گردیده و با خود عوامل چرک را نیز به آن وارد می‌کنند. بعلاوه بیمارستان‌ها نیز مقدار زیادی ضایعات تولیدی را به راه‌های آبی و سیستم‌های آب زیرزمینی وارد می‌سازند این مواد اکثراً توسط باکتری‌ها تجزیه گردیده و به نیترات‌ها - فسفات‌ها و دی اکسید کربن تبدیل می‌شوند و بدین طریق حیات آبی را مورد تهدید قرار می‌دهند.

مواد غذایی گیاهی، فسفر و ازت و سایر عناصر تشکیل‌دهنده مواد غذایی گیاهان بتدریج با وارد شدن به سیستم آب‌های شیرین، اوتروفتیک‌ترین موجود را تسریع می‌کنند. اینگونه مواد معمولاً در آب‌های زیرزمینی جمع می‌گردند ضمن اینکه آب‌های زیرزمینی را نیز که به آب‌های سطحی می‌پیوندند تحت تأثیر قرار می‌دهند، مواد ذخیره شده نیز به سطح آمده و در اختیار مصرف‌کنندگان قرار می‌گیرند. وفور مواد غذایی در آب‌های سطحی توازن فسفر و ازت را بهم زده و بر مقدار رشد گیاهی نیز تأثیر می‌گذارد. وقتی که گیاهان می‌میرند بقایای آن‌ها در ته جریان‌ات آب قرار گرفته و شروع به تجزیه می‌کنند به این وسیله بی .. دی محیط آبی بالا می‌رود. مواد شیمیایی آلی، موادی هستند که در ساختمان شیمیایی آنان، یک یا دو اتم کربن وجود دارد. مواد آلی که به آب‌ها وارد می‌شوند از نوع سم‌های گیاهی، پاک کننده‌ها و هیدروکربن‌ها هستند. سم‌های گیاهی، دسته ای از مواد معدنی هستند که کشنده آفت‌های گیاهی، جلبکی و جوندگان می‌باشند مواد رادیواکتیو، هم‌چنانکه در قبل اشاره گردید مواد رادیواکتیو در غلظت‌های بسیار کم هم کشنده بوده و در کمترین زمان بالاترین مقدار آلودگی را ایجاد می‌کنند بالاترین موارد آلودگی مواد رادیواکتیو از جانب آزمایشات اتمی، کارخانجات تولید برق هسته‌ای، کارخانجات تهیه مواد اولیه اتمی، آزمایشگاه‌های تحقیقات اتمی و بیمارستان‌هایی که از مواد رادیواکتیو بهره‌گیری می‌نمایند متوجه محیط‌زیست است. امروزه، توجه بشر در این مورد بررسی روی ید رادیواکتیو و استرانسیوم رادیواکتیو که در انتهای زنجیره غذایی جمع می‌گردد تمرکز یافته است (نیری و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۲).

حرارت، مهم‌ترین عامل ایجاد آلودگی حرارتی آب‌ها، کارخانه‌های تولید کننده انرژی الکتریکی بصورت حرارتی هستند که از آب بعنوان سرد کننده به مقدار بسیار زیاد استفاده می‌کنند. آب گرم شده به سیستم‌های آبی وارد و باعث گرم شدن آب‌های مسیرش می‌شود. زمانی این نوع آلودگی اثرات سوء را نشان می‌دهد که آب گرم شده به آب‌هایی که مورد تصفیه دقیق قرار نگرفته اند وارد شود. پس از مدتی درجه حرارت آب مورد بحث افزایش یافته و در نتیجه قابلیت حل اکسیژن کاهش می‌یابد. در دریاچه‌ها، اشکالات از این هم فراتر رفته و باعث به وجود آمدن دوران قطعی مواد غذایی و توزیع دوباره مواد غذایی می‌شود یکی از آثار و نتایج آلودگی هوا باران اسیدی است در دوده‌ها اخیر در برخی از نواحی صنعتی و بر اثر فعالیت‌های کارخانه‌ها میزان دیاکسید گوگرد و دیاکسید ازت در هوا افزایش یافته است بخار آب باکسیژن این دوماده در اتمسفر به صورت اسید نیتریک و اسید سولفوریک درمی‌آید. این ذرات اسیدی مسافت‌های طولانی را بوسیله باد طی می‌کنند و به صورت باران اسیدی بر سطح زمین فرو می‌ریزند. چنین بارش‌هایی ممکن است به صورت برف یا باران یا مه نیز دربیاید. پیامدهای باران اسیدی باران اسیدی باعث از بین رفتن بناها و آثار تاریخی بخصوص در ساختمان‌هایی که از سنگ مرمر یا آهک ساخته شده باشند، می‌شود باران اسیدی میزان حاصلخیزی خاک را کاهش می‌دهد و حتی ممکن است موادمسمی را وارد خاک‌ها کند. باران اسیدی موجب نابودی درختان و کاهش مقاومت آن‌ها بخصوص در برابر سرما می‌شود. آلودگی خاک، حاصل تجمع سالانه میلیون‌ها زباله، قوطی‌های کنسرو، آهن اسقاطی، کاغذ، شیشه، پلاستیک و..... در محیط‌زیست است. چون اغلب این مواد

توسط باکتری‌ها تجزیه‌ناپذیرند یا سرعت تجزیه‌ی آن‌ها بسیار کم است، آثار آن‌ها همچنان در خاک باقی می‌ماند و آلودگی خاک را سبب می‌شود. در حال حاضر، روش‌هایی برای تهیه بیوگاز (گازی است که بر اثر انجام فرآیندهای زیست‌شیمیایی باکتری‌ها بر روی زباله‌ها به وجود می‌آید و درصد زیادی آن را گاز متان تشکیل می‌دهد) از زباله، بازیافت آهن از آهن اسقاطی، بازیافت کاغذ از زباله‌های کاغذی و... در حال تحقیق و اجراست که تا حدی از شدت این آلودگی می‌کاهد. عامل مهم دیگر در آلودگی خاک، اضافی کودهای شیمیایی، مواد حشره‌کش، قارچ‌کش و علف‌کش است که بر روی گیاهان یا زمین می‌پاشند. اغلب، اغلب این مواد ترکیب‌های سمی و کلردارند که خودبه‌خود تجزیه نمی‌شوند. (داداش زاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۱)

۵_ تخریب محیط‌زیست در حقوق ایران

حقوق ایران به طور کلی در مورد مسئولیت مدنی، قانون مدنی و قانون مسئولیت مدنی حاکم است. در مورد قانون و یا مبنای مسئولیت ناشی از اقدام علیه محیط‌زیست ممکن است گفته شود که قوانین فوق در مورد آلودگی محیط‌زیست نیز حاکم است و در مورد مبنای مسئولیت مدنی در حقوق ایران برخی اساتید حقوق مدنی با استناد به ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی می‌پذیرند که علی‌الاصول مسئولیت مبتنی بر تقصیر است مگر در مواردی که قانون صریحا مسئولیت غیر تقصیر را پیش‌بینی کرده باشد.

محیط‌زیست موضوعی است که هر چند از دیرباز مورد توجه بشر و اجتماعات گوناگون انسانی بوده است؛ اما به اهمیت و جایگاه والای آن‌همانند امروز عنایت نشده است و اکنون نیز آن‌چنان که باید مورد حمایت و حفاظت قرار نگرفته است. در چند دهه گذشته، به‌ویژه چند سال اخیر، به تدریج آگاهی مردم جهان درباره خطراتی که محیط زندگی آنان را تهدید می‌کند، فزونی یافته. در همین راستا، انجمن‌ها و گروه‌ها و سازمان‌های طرفدار محیط‌زیست تشکیل شدند و به گونه فعال و مستمر با علل و عوامل مخرب زیست‌محیطی به مبارزه برخاستند. این تشکیلات موسوم به سبزها و یا صلح سبز و مانند آن تلاش می‌کنند تا توجه مردم جهان را بیش از پیش به واقعیات زیست‌محیطی و لزوم حمایت از آن در جهت حفظ و استمرار نسل بشر و دیگر موجودات و منابع طبیعی موجود جهان، جلب کنند. در ایران نیز، از چندی پیش این اقدامات آغاز شده است و باید همواره بر گستره آن افزوده شود تا جایی که تلاش آنان در کنار کوشش‌های دیگر مسئولان و مبادی ذی‌ربط قانونی، قضایی و اجرایی و هم گاهی طبقات گوناگون اجتماعی، منجر به کاهش هر چه بیشتر آلودگی‌های زیست‌محیطی و افزایش بهبود و بهسازی محیط‌زیست که در بهداشت محیط و سلامت آن، به‌ویژه تندرستی مردم، اثر و افرو عمیق دارد؛ گردد.

۵_۱_ جرم انگاری تخریب محیط‌زیست

محیط‌زیست محیطی است با خصایص بیولوژیکی، شیمیایی و فیزیکی معین که در آن محیط، بشر و سایر موجودات ذیحیات در طول زندگی خود می‌توانند از یک زندگی طبیعی بهره‌مند باشند. محیط‌زیست طبیعی یک هدیه الهی است که شامل منابع، موجودات، علل و شرایط هماهنگی است که گرد هر موجود زنده وجود دارد و حیات وابسته و منوط به آن است در قوانین و مقررات کشور اعم از قانون اساسی و قوانین عادی و دیگر مقررات تعریفی از محیط‌زیست ارائه نشده است. بنابراین در این زمینه نمی‌توانیم به دیدگاه قانونی استناد کرده و ناگزیریم به متون دیگر مراجعه کنیم. همچنین در قوانین بسیاری از کشورها مانند فرانسه، لهستان و نیز معاهدات و کنوانسیون‌های بین‌المللی نیز تعریف خاصی از محیط‌زیست مطرح نشده است.

۵_۲_ ماهیت جرم تخریب محیط‌زیست

در حقوق ایران شاید بتوان گفت اصل ۵۰ قانون اساسی حق برخورداری از محیط‌زیست را از جمله حقوق بنیادین افراد دانسته است و در همین راستا است که قید می‌کند: «نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند» در نتیجه هر گونه آلودگی غیر قابل جبران آن «ممنوع است» در این راستا به نظر برخی از حقوق دانان به این دلیل که نظام مسئولیتی ما مبتنی بر تقصیر است و همچنین ناتوانی نظام مسئولیتی سنتی در تبیین خسارات زیست‌محیطی باید قانون‌های خاص در این زمینه به تصویب برسد یا اینکه با استقرا از قوانینی مانند ماده ۲۹ قانون آلودگی هوا و حمل ماده اول قانون مسئولیت مدنی در آنجا که مقرر می‌دارد «... یا

هر حق دیگری که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده...» بر اصل ۵۰ قانون اساسی مسئولیت محض را به صورت ترکیبی از مسئولیت مدنی و حقوق عمومی پذیرفت. علاوه بر موارد ذکر شده با توجه به اصل ۱۶۷ قانون اساسی و اعتبار فقه در صورت خلاء قانونی می‌توان گفت مبانی مسئولیت در فقه محصور به تقصیر نیست و با توجه به اصولی مانند نظریه اتلاف، تعدی و تفریط و احترام اموال میتوان حیضه‌ی مسئولیتی خسارات زیست‌محیطی را در ایران به‌نظام ترکیبی و عمومی نزدیکتر کرد. البته با توجه به نوپا بودن حقوق محیط‌زیست و توان برداشت گوناگون از مبانی فقهی بهتر است با توجه به این اصول و مبانی، قانون‌های خاص زیست‌محیطی در این زمینه به تصویب برسد (بابایی مقدم، ۱۳۸۴: ۷۹)

جرائم زیست‌محیطی در حقوق بین‌الملل عمومی به اعمالی اطلاق می‌شود که به تخریب محیط‌زیست می‌انجامد به نظر می‌رسد غیر از مداخلات قانونی بر مبنای نظر سازمان محیط‌زیست در ایران برنامه مدونی برای مبارزه با این گونه جرایم هنوز وجود ندارد اگرچه به‌تازگی در سیاست‌های کلی ابلاغی محیط‌زیست قسمتی به‌عنوان جرم انگاری تخریب محیط‌زیست ذکر شده است در سپتامبر ۲۰۱۶ در گزارش دادستان لاهه از اولویت‌ها و انتخاب پرونده‌ها برای رسیدگی به جرایم رسماً اعلام شد که از این پس دادگاه لاهه به جرایم زیست‌محیطی تحت عنوان جنایات علیه بشریت رسیدگی خواهد کرد. این پرونده‌ها شامل تخریب محیط، زیست بهره‌کشی ناعادلانه از منابع طبیعی و تصرف غیرقانونی زمین در کنار موارد دیگر است.

جرم زیست‌محیطی هر نوع فعلی یا ترک فعلی را گویند که باعث ورود آسیب و صدمه شدید به محیط‌زیست و به خطر افتادن جدی و سلامت بشر می‌شود. حقوق محیط‌زیست و منابع طبیعی به‌واسطه ارتباط تنگاتنگ با علوم و تکنولوژی عمیقاً تحت تأثیر آن‌ها قرار گرفته و به همین علت درک مسایل آن مستلزم اطلاعات اولیه در محیط‌زیست است. در حقیقت در حقوق محیط‌زیست از یک سری نوآوری بدیع سود جسته و به همین سبب خود را عندالزوم با تکنیک‌های جدید تطبیق می‌دهد و قوانین و مقررات نظارتی در زمینه حفظ محیط‌زیست و منابع طبیعی به شکل دستورهای تکنیکی و در قالب یک سری استانداردهای خاص بیان می‌گردد.

با توجه به مفهوم رایج و متداول محیط‌زیست که بیان‌کننده کلیه فعالیت‌ها و رابطه متقابل بین انواع موجودات زنده از جمله انسان با محیط پیرامونشان می‌باشد این نتیجه حاصل می‌گردد که حقوق محیط‌زیست علاوه بر تحت پوشش قراردادن تمام رشته‌های مختلف حقوق کلاسیک شامل حقوق خصوصی، حقوق عمومی، حقوق بین‌الملل و آن قسمت از حقوق را که سعی دارد مفهوم محیط‌زیست را در تمامی قسمت‌های حقوقی وارد کند را نیز در برمی‌گیرد. به همین دلیل حقوق کیفری محیط‌زیست جزئی یا کلی شامل بخش‌های متعدد از مقرراتی می‌شود که یا با ملاک‌ها و محک‌های تاسیس و یا با محک‌های مادی و تعریف محیط‌زیست تأکید دارند.

به طور کلی تخریب محیط‌زیست با توجه به ماهیتشان به دو گروه عمده تقسیم می‌شوند.

دسته اول، جرایم ارتكابی نسبت به جانداران به‌جز انسان، است که شامل تمامی جانداران گیاهی و حیوانی می‌شود. طبق قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست، از جمله وظایف سازمان حفاظت محیط‌زیست، پیشگیری و ممانعت از هر آلودگی و هر اقدام مخربی است که موجب بر هم خوردن تعادل و تناسب محیط‌زیست می‌شود.

طبق بند ۲ ماده ۶ همین قانون، تخریب جنگل‌ها و مراتع نیز از جمله مواردی است که باعث بر هم خوردن تعادل در محیط‌زیست شده و بنابراین عملی مجرمانه محسوب می‌شود. دسته دوم جرایم زیست‌محیطی جرایم ارتكابی نسبت به عناصر بی‌جان محیط‌زیست از قبیل آب‌وهوا، خاک، صدا و آلودگی‌های شیمیایی است. (گلدوزیان، ۱۳۹۲: ۵۲۱)

۵_۳_ عناصر جرم تخریب

در همه ی جرائمی که رخ می‌دهد، وجود عناصر و دلایل مختلف که باهم یکجا جمع شده اند، منجر به وقوع جرم می‌گردند، عمل تخریب هم باوجود عناصر زیادی، منجر به این کار می‌شود تا به فعلیت برسد. ناصر در واقع جنس و اصل مواد اولیه ای هستند که برای وقوع جرم وجود آن‌ها لازم است و این مواد برای اینکه عملی جرم محسوب شود باید محقق شوند، در غیر این صورت وقوع جرمی اتفاق نیفتاده است این عناصر به دو گروه تقسیم می‌شوند که عبارتند از:

- عناصر عمومی
- عناصر اختصاصی

۵_۳_۱_ عناصر عمومی جرم

از لحاظ قانون باید عمل تخریب جرم شناخته شده، کیفری برای آن تعیین شده و عمل تخریب انجام شده باشد نه اینکه فقط شخص قصد انجام آن را داشته باشد لذا تخریب کننده با اختیار کامل و اراده آزاد اقدام به تخریب می کند نه با زور و اجبار، اینها عناصر عمومی جرم محسوب می شوند.

۵_۳_۲_ عناصر اختصاصی جرم

عناصر اختصاصی جرم که در وقوع جرم موثر هستند، در جرائم مختلف متفاوتند و با وجود این عناصر اختصاصی تشخیص جرائم از همدیگر ممکن می شود.

در ارتکاب جرم تخریب عناصر دیگری نیز مورد توجه قرار می گیرد که عبارتند از:

- عنصر قانونی
- رضایت طرف مقابل
- حکم قانونی داشتن
- دفاع از خود
- عنصر روانی

قانون هر عملی را که جرم بداند، افراد جامعه حق انجام آن را ندارند اما هر عملی تا قانون اعلام نکرده که جرم است، انجام آن آزاد خواهد بود. تعیین جرم، تعیین مجازات جرم و اجرای آن باید طبق قانون و مقررات حاکم باشد و اگر حکمی غیر از چارچوب قانون داده شود جنبه قانونی آن حکم از بین خواهد رفت. طبق قانون هیچ کس مجرم نیست مگر آنکه جرم وی در دادگاه ثابت شود.

در وقوع هر جرمی باید قانون مجازات آن از قبل پیش بینی شود و عملی که مقدم بر قانون بوده، مجرمانه نیست و در همه ی قوانین باید سود و منفعت جامعه در نظر گرفته شود. اصولاً وقتی جرمی مثل تخریب اموال صورت می گیرد، جرم برای انسان منشا تکلیف می شود و اگر این تکلیف با حکمی برداشته شود عمل انسان مجاز می گردد و جرم به وقوع نپیوسته است. در شرایطی که تخریب اموال برای اضطراب و حفظ جان فرد یا دیگری بوده و ناچار به ارتکاب آن شده باشد، این عمل شامل مصادیق جرم نخواهد بود، همچنین اگر فرد برای دفاع از خود به این عمل دست زده، جرم منتفی خواهد بود. حالت مادی جرم تخریب اموال باید به فعلیت برسد و قصد و اراده آن را داشتن، جرم محسوب نمی شود و قصد و اندیشه ارتکاب جرم بدون هیچ ضرر مادی قابل تعقیب نیست. (گلدوزیان، ۱۳۹۳: ۳۸۵)

۶_ تأثیر عناصر تشکیل دهنده جرم در وقوع جرم

عناصر تشکیل دهنده جرم تخریب گاه می توانند همگی در انجام جرم موثر باشند و گاه تعدادی از آنها، اما موثر ترین عنصر وقوع جرم عنصر روانی است که فرد با تحت تأثیر قرار گرفتن در شرایط مختلف به انجام جرم مبادرت می کند، بنا بر این عناصر تشکیل دهنده جرم تخریب به دو عنصر قانونی و اخلاقی قابل تقسیم اند: عناصر قانونی اعمالی هستند که عمل یا ترک آنها جرم محسوب می شود و به عناصر مادی مربوط می باشند اما عنصر اخلاقی خطایی را شامل می شود که در نتیجه آن جرم وقوع پیدا کرده است. (اردبیلی، ۱۳۹۱: ۱۷۷)

۶_۱_ عناصر جرم تخریب محیط زیست

تخریب از جمله جرایم عمدی است و تحقق آن موکول به از بین بردن یا ایجاد نقصان و ورود ضرر و زیان و یا از کار انداختن و از حیز انتفاع انداختن مال متعلق به غیر است.

برخلاف جرایم مادی، صرف احراز قصد مجرمانه مرتکب ضروری است. بنابراین «قصد لطمه زدن» به مال غیر، عنصر اصلی در جرم تخریب است. یعنی مرتکب باید از روی قصد و با علم به اینکه می خواهد به اموال دیگران آسیب وارد کند مرتکب جرم تخریب شود.

پس اگر مرتکب عملی را انجام دهد که موجب خسارت و از بین رفتن اموال دیگران شود ولی عمدی نبوده باشد، تخریب صورت نگرفته است.

۶-۲_ عنصر قانونی جرم تخریب محیط زیست

منظور از عنصر قانونی آن است که فعل یا ترک فعل از سوی قانونگذار جرم تلقی شده باشد و برای آن مجازات نیز در نظر گرفته شده باشد. قانون اساسی در اصل ۱۶۹ به این موضوع پرداخته است و در این باره گفته است: «هیچ فعل یا ترک فعلی به استناد قانونی که بعد از آن وضع شده است جرم محسوب نمی‌شود». عنصر قانونی جرائم تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست در حقوق ایران قوانین و مقرراتی هستند که، در آن‌ها فعل یا ترک فعل موجب ایراد صدمه و آسیب به محیط زیست شده است و برای مرتکب یا مرتکبین نیز حسب مورد، مجازات تعیین شده است.

۶-۳_ ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی

در ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی آمده است: «هر اقدامی که تهدید علیه بهداشت عمومی شناخته شود از قبیل آلوده کردن آب آشامیدنی یا توزیع آب آشامیدنی آلوده، دفع غیربهداشتی فضولات انسانی و دامی و مواد زاید، ریختن مواد مسموم‌کننده در رودخانه‌ها، زباله در خیابان‌ها و کشتار غیرمجاز دام استفاده غیرمجاز فاضلاب خام یا پساب تصفیه‌خانه‌های فاضلاب برای مصارف کشاورزی ممنوع می‌باشد و مرتکبین چنانچه طبق قوانین خاص مشمول مجازات شدیدتری نباشند به حبس تا یک سال محکوم خواهند شد.» با استفاده از عبارت این ماده می‌توان گفت که جرم زیست محیطی تهدید علیه بهداشت عمومی، همان جرم عام آلودگی محیط زیست است. البته قانونگذار در تبصره یک ماده با استفاده از واو عطف میان تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست آن‌ها را جمع کرده است تا نشان دهد که هدف او از حمایت از بهداشت عمومی، در حقیقت حمایت از محیط زیست است. در ابتدا این تبصره آمده است: «تشخیص این که اقدام مزبور تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست شناخته می‌شود...».

همچنین از عبارت «از قبیل» که در صدر ماده آمده است مشخص است که مصادیق مذکور در ماده تمثیلی است. بنابراین می‌توان گفت هر عملی که به تشخیص وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی و سازمان حفاظت محیط زیست، بهداشت عمومی را تهدید نماید و یا محیط زیست را آلوده نماید مشمول این ماده خواهد بود. مگر اینکه مرتکب مشمول قانون خاص دیگری گردد. نتیجه اینکه این ماده را می‌توان، ماده عام جرائم تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست دانست.

۶-۴_ قوانین مربوط به آلودگی آب

جرم آلاینده کردن آب یکی از مهم‌ترین جرایم زیست محیطی است. این جرم در قوانین و مقررات متعدد مورد توجه واقع شده است، که پاره ای از مهم‌ترین مقررات مزبور عبارتند از:

۱- قانون طرز جلوگیری از بیماری‌های آمیزشی و بیماری‌های واگیردار مصوب ۱۳۲۰ است که در ماده ۱۱ آن آلوده کردن آب‌هایی که برای شرب به مصرف می‌رسند، ممنوع اعلام شده است.

۲- قانون آب و نحوه ملی شدن آب مصوب ۱۳۴۷ است که ماده ۶۰ آن راجع به آلوده کردن عمدی آب رودخانه، نه‌های عمومی، جویبارها، مخازن، منابع، چاه‌ها و قنات با افزودن مواد خارجی است. در این ماده، آلوده کردن آب ممنوع و جرم دانسته شده است.

۳- قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۱ است که در ماده ۴۶ آن آلوده کردن آب ممنوع اعلام شده است.

۴- قانون شکار و صید است که در بند دال ماده ۱۲ آن آلوده کردن آب رودخانه‌ها، دریاچه‌ها و تالاب‌های حفاظت‌شده، چشمه‌ها و آبشخورها با موادی که سبب آلودگی آب و از بین رفتن آبزیان شود جرم تلقی شده است.

همچنین، در ماده ۲ قانون حفاظت دریا و رودخانه‌های مرزی از آلودگی با مواد نفتی مصوب ۱۳۵۴، از آلوده کردن رودخانه‌های مرزی و آب‌های داخلی و دریای سرزمینی در ماده ۱۱ قانون اراضی مستحدث سالی مصوب ۱۳۵۴، از تجاوز به حریم دریا، دریاچه و تالاب، در بند ۶ ماده ۶ قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان مصوب ۱۳۷۲، از هر گونه آلودگی محیط زیست

دریایی برخلاف مقررات جمهوری اسلامی ایران، و در ماده ۲۲ قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۴، آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب مصوب ۱۳۷۳، قوانین برنامه‌های دوم، سوم و چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۳، ۱۳۷۹، ۱۳۸۴، از آلودگی آب‌ها و منابع آبی سخن گفته شده است و این اعمال ممنوع و جرم خوانده شده است.

۶_۵_ قوانین مربوط به آلودگی هوا

تعدد قوانین و مقررات مربوط به جرم زیست‌محیطی آلودگی هوا مانند موضوع آلودگی آب نیست. مربوط به جرم زیست‌محیطی آلودگی هوا مانند موضوع آلودگی آب نیست. جدای از ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی که شامل جرم آلوده کردن هوا نیز می‌شود، مهمترین قانون خاص در این باره قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۴ و اصلاحی ۱۳۸۳ است. در ابتدای ماده ۲ این قانون، اقدام به هر عملی که سبب آلوده شدن هوا شود ممنوع، یعنی جرم دانسته شده است. سپس در موارد دیگر این قانون از چگونگی تحقق این جرم از طریق نحوه استفاده از وسایل نقلیه موتوری (مواد ۴ تا ۱۲)، کارخانجات، کارگاه‌ها و نیروگاه‌ها، (مواد ۱۲ تا ۲۱) و منابع تجاری، خانگی و متفرقه (مواد ۲۲ تا ۲۷) سخن گفته شده است.

در ماده ۴ قانون مزبور آمده است: «استفاده از وسایل نقلیه موتوری که بیش از حد مجاز مقرر دود و آلوده‌کننده‌های دیگر وارد هوای آزاد نمایند ممنوع است.» در ماده ۱۴ نیز چنین عنوان شده است: «فعالیت کارخانجات و کارگاه‌های جدیدی که ضوابط و معیارهای موضوع ماده ۱۲ را رعایت نمایند و همچنین فعالیت و بهره‌برداری از کارخانجات و کارگاه‌ها و نیروگاه‌هایی که بیش از حد مجاز موجبات آلودگی هوا را فراهم آورند ممنوع است.» و ماده ۲۲ نیز مقرر می‌دارد که: «پخش و انتشار هر نوع مواد آلوده‌کننده هوا بیش از حد مجاز از منابع تجاری، خانگی، و متفرقه در هوای آزاد ممنوع است.» همچنین، در ماده ۲۴ آمده است، «سوزاندن و انباشتن زباله‌های شهری و خانگی و هر گونه نخاله در معابر عمومی و فضای باز ممنوع است.»

از جمله قوانین و مقررات دیگری که در این زمینه وجود دارد می‌توان از قانون نفت مصوب ۱۳۶۶، قانون ممنوعیت ایجاد تأسیسات و کارگاه‌های مضر بهداشت و آسایش در شهرها و حومه مصوب ۱۳۲۸، قانون شهرداری مصوب ۱۳۳۴ با اصلاحات بعدی، آیین‌نامه اجرایی تبصره ماده ۶ قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۶۷ و اصلاحی ۱۳۸۱/۴/۵، آیین‌نامه اجرایی قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۹/۶/۲۸، تبصره ۸۲ از قانون برنامه دوم توسعه، مواد متعددی از قانون برنامه سوم توسعه و ماده ۶۲ از قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، و مصوبه مورخ ۱۳۶۹/۹/۲۱ هیأت وزیران راجع به آلودگی هوا نام برد.

۶_۶_ قوانین مربوط به آلودگی صوتی

درباره جرم آلودگی صوتی قوانین و مقررات زیادی در حقوق ایران وجود ندارد. در قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست که یکی از مصادیق رکن قانونی این جرم است. بدون آن که تعریفی از آن ارایه شود، فقط از آن نام برده شده است. در ماده ۱۰ این قانون مقررات جلوگیری از پخش و ایجاد صداهای زیان‌آور به محیط‌زیست را موقوف به تدوین آیین‌نامه مربوط به تصویب آن از سوی مجلس کرده است که تاکنون در این زمینه اقدامی صورت نگرفته است.

در بند ۲۰ اصلاحی ماده ۵۵ قانون شهرداری مشاغل و کارهایی که ایجاد مزاحمت و سروصدا کند، ممنوع اعلام شده است. همچنین در ماده واحده قانون تشدید مجازات موتورسیکلت‌سواران متخلف مصوب ۱۳۵۶ تولید صداهای ناهنجار از لوله اکروز موتورسیکلت گازی ممنوع (جرم) اعلام شده است.

جدای از مقررات یادشده و نیز ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی که به‌گونه‌ای از این جرم سخن گفته‌اند، تنها رکن قانونی که آلودگی صوتی را به شکل مستقل مطرح کرده است و آن را جرم و مستوجب مجازات دانسته است، قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا و آیین‌نامه اجرایی آن است. در ماده ۲۷ این قانون چنین آمده است: «ایجاد هر گونه آلودگی صوتی بیش از حد مجاز ممنوع می‌باشد.» و در ماده ۳۲ اصلاحی این قانون مجازات این جرم مشخص و تشدید شده است.

۶_۷_ قوانین مربوط به آلودگی خاک

در مورد رکن قانونی جرم زیست محیطی آلودگی خاک نخست باید از ماده ۹ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست و تبصره آن سخن گفت. در این ماده ابتدا هر گونه آلودگی محیط زیست ممنوع (جرم) دانسته شده است. سپس آلودگی محیط زیست تعریف شده و در این تعریف از آلودگی خاک نیز نام برده شده است. به این ترتیب می توان ماده ۹ را نخستین مصداق عنصر قانونی این جرم تلقی کنیم. در قانون اراضی مستحدث ساحلی مصوب ۱۳۵۴ نیز از آلودگی خاک سخن گفته شده است. در ماده ۱۱ این قانون آمده است: «هر کس به قصد تصرف به اراضی مستحدث و ساحلی متعلق به دولت و حریم دریا و دریاچه ها و تالاب های کشور تجاوز کند و یا اراضی مزبور را با برداشت شن و ماسه و خاک و سنگ تخریب نماید به حسب جنه ای تا سه سال و خلع ید محکوم خواهد شد.»

در حال حاضر ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی یکی از مهمترین مواد رکن قانونی این جرم زیست محیطی به شمار می رود. در تبصره ۲ این ماده همانند ماده ۶ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، ضمن تعریف آلودگی محیط زیست، از آلودگی خاک نیز به عنوان یکی از مصداق این آلودگی و جرم عام زیست محیطی نام برده شده است. به علاوه، ماده ۶۹۰ قانون یاد شده و قانون مدیریت پسماندها، قانون حفاظت و بهره برداری از جنگل ها و مراتع مصوب ۱۳۴۶ با اصلاحات بعدی و قوانین برنامه های توسعه کشور را نیز می توان در این باره مورد توجه و بررسی قرار داد.

۶_۸_ قوانین مربوط به آلودگی شیمیایی و هسته ای

این قسم از جرایم زیست محیطی از عنصر قانونی مختلف و متعدد برخوردار نیست. در تعریفی که ماده ۹ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست و ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی از آلودگی محیط زیست ارایه کرده است، آشکارا از آلودگی شیمیایی و هسته ای سخنی به میان نیامده است. هر چند مطرح نشدن جرم زیست محیطی آلودگی شیمیایی و هسته ای در این موارد آن را از قلمرو این جرایم خارج نخواهد کرد. با این حال بهتر بود که مقنن به ویژه در ماده ۶۸۸ و تبصره ۲ آن، از این آلودگی ها و سایر مصداق مهم آلودگی محیط زیست نام برد تا ثابت کردن این نکته که قانونگذار به این موارد، مرتبه و اهمیت آن ها نیز توجه داشته است، نیازمند استدلال نباشد.

برای مواد ۱۸ و ۱۹ قانون حفاظت در برابر اشعه مصوب ۱۳۶۸ بهره برداری از منابع مولد اشعه، رعایت نکردن دستورالعمل های حفاظتی توسط کارکنان با اشعه، کار با اشعه بدون اتخاذ تدابیر حفاظتی، ایجاد اختلال در کار با اشعه و یا منابع مولد اشعه و نیز بهره برداری از منابع مولد اشعه که توسط واحد قانونی (سازمان انرژی اتمی ایران - به موجب بند ۴ ماده ۲ قانون مربوط به تأسیس این سازمان) که ممنوع اعلام شده است جرم محسوب می شود. نکته مهم در این زمینه آن است که احتمال دارد در اثر وقوع هر یک از موارد بالا آلودگی هسته ای به وجود آید.

همچنین بر مبنای ماده ۶ قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان مصوب ۱۳۷۲ که هر گونه آلودگی محیط زیست دریایی ایران مشمول مقررات کیفری و مدنی دانسته شده است، به موجب ماده ۹ آن قانون عبور شناورهای جنگی، زیردریایی ها، شناورهای با سوخت هسته ای، شناورها و زیردریایی های حامل مواد اتمی یا خطرناک و یا زیان آور برای محیط زیست و مانند آن منوط به موافقت قبلی مقامات صلاحیت دار کشور شده است. در این قانون آلودگی هسته ای و اتمی آب ها و مناطق دریایی به خوبی مورد توجه قرار گرفته است. در ماده ۱۰ آیین نامه بهداشت محیط مصوب ۱۳۷۱ نیز، آلودگی محیط زیست به وسیله سموم و مواد شیمیایی مورد توجه قرار گرفته است و بر جلوگیری از پیدایش این گونه آلودگی ها تأکید شده است.

۶_۹_ قوانین مربوط به آلودگی ناشی از زباله و نخاله

مهمترین قوانین و مقرراتی که رکن قانونی این جرم زیست محیطی به شمار می آیند عبارتند از:

۱- قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا و اصلاحی آن

۲- قانون شهرداری

۳- قانون مجازات اسلامی

۴- قانون طرز جلوگیری از بیماری‌های آمیزشی و بیماری‌های واگیردار مصوب ۱۳۲۰.

۵- قانون مدیریت پسماندها مصوب ۱۳۸۳.

۶- آیین‌نامه بهداشت

۷- آیین‌نامه اجرایی قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۹

۸- آیین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب مصوب ۱۳۷۳

ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی، ریختن زباله در خیابان‌ها را به‌عنوان یکی از اشکال تهدید علیه بهداشت عمومی (محیط‌زیست) دانسته و آن را به منزله یکی از مصادیق این جرم برشمرده است. در ماده ۲۴ قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا که مهمترین رکن قانونی این جرم محسوب می‌شود از این جرم به شکل جداگانه نام برده شده است. در این ماده سوزاندن و انباشتن زباله‌های شهری و خانگی و نیز هر گونه نخاله در فضای باز و معابر عمومی ممنوع (جرم) اعلام شده است. دلیل آن که این قانون از جرم آلودگی ناشی از زباله (آن هم به شکل جداگانه) نام برده است آن است که، سوزاندن زباله و آلودگی ناشی از آن اثر ناگوار مستقیمی بر وضعیت و کیفیت هوا خواهد گذارد. به عبارت دیگر، نتیجه این جرم به معنای تحقق آلودگی هوا نیز خواهد بود.

۶-۱۰_ آلودگی ناشی از پسماندها

به موجب ردیف دال بند ج ماده ۲ قانون مدیریت پسماندها، مقصود از آلودگی ناشی از پسماندها، همان مفهوم آلودگی است که در ماده ۹ قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست (همچنین تبصره ۲ ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی) آمده است. قانونگذار به دنبال طبقه‌بندی پسماندها و بیان ضرورت تلاش مؤثر به منظور جلوگیری از بروز این گونه آلودگی‌ها و تعیین یک سلسله وظایف و تکالیف و مانند آن، به جرم انگاری در این باره مبادرت نموده است و در ماده ۱۳ این قانون مخلوط کردن پسماندهای پزشکی (بیمارستانی) را با سایر پسماندها و نیز تخلیه و پخش کردن آن‌ها را در محیط، همچنین فروش و استفاده و بازیافت آن‌ها را ممنوع (جرم) دانسته است. به علاوه، نقل و انتقال برون مرزی و درون مرزی پسماندهای ویژه را بر حسب مورد تابع مقررات بین‌المللی (بازل) و داخلی (آیین‌نامه اجرایی مصوب هیأت وزیران) دانسته است و براساس ماده ۱۷ برای متخلفین مجازات پیش‌بینی شده در ماده ۱۶ را در نظر گرفته است. همچنین، در ماده ۱۶، نگهداری، مخلوط کردن، جمع‌آوری کردن، حمل و نقل کردن، خرید و فروش، دفع، صدور و تخلیه پسماندها در محیط را در صورتی که برخلاف مقررات این قانون انجام پذیرد مستوجب تحمل کیفری جزای نقدی دانسته است.

در قانون مدیریت پسماندها، به منظور مقابله با خطرات و زیان‌های ناشی از این گونه آلودگی‌ها، به صورت کلی موارد زیر بر حسب مورد پیش‌بینی شده است:

۱- جریمه نقدی در شرایط عادی

۲- تشدید میزان جزای نقدی در صورت تکرار جرم

۳- رفع آلودگی و پاکسازی محیط

۴- توقف اقدامات آلاینده

۵- جبران خسارات وارده به اشخاص و دستگاه‌های مسئول

۶- توقیف خودرو تخلیه کننده پسماندها در اماکن غیرمجاز (در دو حالت عادی و تشدید یافته)

۷_ ارکان جرم تخریب محیط‌زیست

عناصر عمومی جرم مجموعه ارکانی هستند که در نتیجه اجتماع آن‌ها جرم به وجود می‌آید و در صورت فقدان یکی از آن‌ها چنانچه عمل مرتکب برخلاف موازین اخلاقی و اجتماعی بوده و حتی ضد هنجارهای جامعه باشد قابل تعقیب و دارای مسئولیت کیفری نخواهد بود. اکثر علمای حقوق جرم را محصول ترکیب سه رکن یا سه عنصر قانونی، عنصر مادی و عنصر اخلاقی یا عنصر معنوی می‌دانند. پروفیسور گارو^۷ استاد دانشگاه لیون فرانسه معتقد است عناصر تشکیل‌دهنده جرم چهار مورد است. هنگامی که دادگاه رأی به مجرم بودن یک فردی صادر می‌کند باید مسلم باشد که اولاً این شخص شرکت کرده است در ارتکاب فلان عمل (که این ارتکاب عملی را عنصر

مادی جرم می گویند) ثانیاً. مسلم باشد که این شخص اقدام به ارتکاب چنین عملی با عمد و اراده نموده (عنصر اخلاقی) ثالثاً مسلم باشد که این عمل را قانون پیش‌بینی کرده و برای آن مجازاتی مقرر داشته و این شخص مکلف به اطاعت از آن قانون بوده است (عنصر قانونی) رابعاً. - مسلم باشد که این عمل فاقد جهات مشروعیت قانونی است (عنصر نادرستی) هرگاهی کی از این چهار عنصر موجود نباشد قاضی نمی‌تواند متهم را محکوم سازد و مجبور است بر حسب مورد یا او را تبرئه کند یا قرار عدم تعقیب صادر کند. این عالم حقوق می‌افزاید در اطراف عناصر تشکیل‌دهنده جرائم یک دسته اوضاع و احوال تصادفی و اتفاقی^۱ موجود است که درجه تقصیر را زیاد یا کم می‌سازد و این موقعی است که عناصر تشکیل‌دهنده اساسی و عمومی جرم مطالعه شده و به سیستم مجازات‌ها اطلاع و احاطه کامل حاصل شده باشد تا اینکه بتوان درک نمود تا چه مقدار اساس مجرمیت یا مجازات ممکن است در تحت تأثیر اوضاع و احوال اتفاقی و تصادفی قرار بگیرد (نقیاب، ۱۳۹۱: ۲۵۰)

عنصر در دو عنصر قانونی و اخلاقی مستتر است مثلاً. اگر جرم تخریب عمدی مال دیگری را نتیجه سه عنصر قانونی یعنی متن قانون که تخریب و انهدام مال دیگری را ممنوع دانسته و عنصر مادی آن یعنی فعل مرتکب بر تخریب دیوار، خراب کردن اطاق‌های یک ساختمان، و عنصر اخلاقی یعنی قصد تخریب بدانیم، دیگر قید اینکه باید این عمل خلاف حق هم واقع شده باشد لازم نیست زیرا در مواردی مثل عمل مأمور شهرداری در تخریب ساختمانی در اجرای ماده ۱۰۰ قانونی شهرداری، مقررات خاص وجود عنصر نادرستی را از بین برده است. به‌هرحال این عنصر چهارمی امروزه از طرف علمای جدید حقوق جزا رد شده است. عنصر قانونی عبارت است از عمل یا ترک عمل که انجام گرفته و بالاخره عنصر معنوی عبارت است از عمل عمد یا خطائی است که جرم در نتیجه آن به وقوع پیوسته است. لازم به یادآوری است که علاوه بر عناصر مشترک در ارتکاب یک جرم بعنوان یک پدیده کلی برای هر یک از جرائم خاص ارکان و شرایط ویژه‌ای وجود دارد که در صورت ترکیب و اجتماع آن ارکان و شرایط، آن جرم بخصوص تحقق پیدا می‌کند و وجود همین عناصر است که به آن عمل موقعیت خاص بخشیده و آن را از سایر جرائم متمایز می‌کند که اصطلاحاً به آن‌ها عناصر مخصوص و جزئی و تشکیل‌دهنده فلان جرم می‌گویند. ارکان عمومی در جرائم مانند یک اسم خانوادگی است بنام جرم (جنحه، جنایت و خلاف) و ارکان جزئی چون اسم شخصی است (سرقت، تخریب، جعل و امثال آن) بعنوان مثال در تخریب اموال دیگران یا سرقت که هر کدام از لحاظ پدیده جزئی بعنوان یک جرم عام محسوب می‌شوند، سرقت در تعریف خاص خود "عبارت است از ربودن مال متعلق به دیگری" که همین تعریف دارای اجزاء ربودن، مال، تعلق به دیگری، و در عنصر معنوی آن خفیه بودن عمل ارتكابی است و در تخریب و نهب و انهدام اموال هم به همین شکل. در مورد جرائم علیه اموال و خسارات ناشی از آن، فعل ممکن است همیشه بصورت یک عمل مجرمانه و جزائی صورت نگیرد بلکه ورود خسارت، ناشی از یک "تقصیر" بوده و عامل، مکلف به رفع خسارت باشد، عنصر مادی جرم جزائی مستقلاً و بدون خسارت قابل تحقق است (مثل شروع به جرم، جرم محال نسبی یا در مواردی مطلق، حمل اسلحه غیر مجاز و ولگردی) درحالی‌که جرم مدنی همیشه بر مبنای خسارتی است که بر شخص وارد شده است، از نظر عنصر معنوی، خطا مبنای جرم مدنی است، در حالیکه مبنای تمام جرائم عمدی (علم و معرفت شخص مرتکب به نامشروعیت عمل ارتكابی) غیر از خطاست.... بطور کلی هر خطای جزائی همراه با خطای مدنی است. بر عکس لازمه هر خطای مدنی، یک خطای جزائی نیست وقتی. خسارت ناشی از یک عمل صرفاً مادی است که قانون آن را جرم نمی‌شناسد، آن عمل جرم جزائی نیست. مثل غضب و امتناع از انجام تعهد به طور کلی اینکه عناصر تشکیل‌دهنده تخریب را که در حقوق جزای عرفی و نیز در حقوق اسلامی، مرکب از سه عنصر است.

لازم به توضیح است که تهدید علیه بهداشت عمومی که در ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی بیان شده یکی از عنوان‌های جرایم زیست‌محیطی است که مفهوم عالم و گسترده‌ای نیز دارد زیرا قانونگذار زیر این عنوان یگانه، موارد متعددی از جرایم زیست‌محیطی را به‌عنوان نمونه مطرح کرده است با استفاده از عبارت این ماده می‌توان گفت که جرم زیست‌محیطی تهدید علیه بهداشت عمومی، همان جرم عالم آلودگی محیط‌زیست است و مقنن خواسته است که بر مبنای این ماده، از محیط‌زیست حمایت کند. البته قانونگذار در تبصره یک ماده با استفاده از واو عطف میان تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط‌زیست آن‌ها را جمع کرده است تا نشان دهد که هدف او از حمایت از بهداشت عمومی، در حقیقت حمایت از محیط‌زیست است. در ابتدا این تبصره آمده است: «تشخیص این‌که اقدام مزبور تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط‌زیست شناخته می‌شود...»

و اما در خصوص محیط‌زیست در قوانین و مقررات کشور ما اعم از قانون اساسی، قوانین عادی و دیگر مقررات، تعریفی از محیط‌زیست ارایه نشده است، بنابراین در این زمینه نمی‌توانیم به دیدگاه قانونی استناد کنیم و ناگزیر از مراجعه به متون دیگر خواهیم بود. مفاهیم و عبارت گوناگونی در تعریف محیط‌زیست بیان شده است که، صرف‌نظر از وجود اختلاف در کلمات، تشابه فراوانی از حیث مفهوم میان آن‌ها وجود دارد. از جمله این تعاریف اینکه محیط‌زیست عبارت است از محیطی که فرآیند حیات را فراگرفته، محیط‌زیست از طبیعت، جوامع انسانی، و نیز فضاهایی که با فکر و به دست انسان ساخته شده‌اند، تشکیل یافته است و کل فضای زیستی کره زمین را فرامی‌گیرد. همچنین، در تعریف محیط‌زیست گفته شده است که، محیط‌زیست یک هدیه الهی است که از مجموعه منابع، موجودات و علل و شرایط هماهنگی که گرداگرد هر موجود زنده وجود دارد و استمرار زندگی و حیات منوط و وابسته به آن است تشکیل می‌شود. نخستین قانون زیست‌محیطی در رابطه با آلودگی آب بود. البته در آن به آلودگی ناشی از زباله نیز توجه شده است. قانون مذکور، قانون طرز جلوگیری از بیماری‌های آمیزشی و بیماری‌های واگیردار مصوب ۱۳۲۰/۳/۱۱ می‌باشد. در ماده ۲۰ آن آلوده نمودن آب‌هایی که به مصرف شرب می‌رسند و ریختن زباله و یا هر نوع کثافتی در گذرگاه‌های عمومی ممنوع شده است. البته در این قانون صرفاً توجه به آب‌های آشامیدنی شده و نه آب در کل و بدون در نظر گرفتن مجازات فقط اکثفاً به ممنوعیت آلوده نمودن آن گردیده است. در ۱۳۳۴/۴/۱۱ قانون شهرداری به تصویب رسید. در ماده ۵۵ آن به مسائل زیست‌محیطی شهری توجه شده و شهرداری را ناظر بر اجرای آن نموده است. قانون مواد خوردنی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی مصوب مرداد ۱۳۴۶ در ماده ۱۲ استفاده از مواد غیرمجاز و سمی در مواد خوردنی، آشامیدنی، بهداشتی و آرایشی را ممنوع اعلام نموده و مختلف به مجازات پیش‌بینی شده می‌رساند. قانون آب و نحوه ملی شدن آن در ۱۳۴۷/۴/۲۷ آب را به عنوان یکی از عناصر مهم زیست‌محیطی مورد توجه قرار می‌دهد. به موجب ماده ۶۰ این قانون هرکسی عمداً آب رودخانه و انهار عمومی و جویبارها و مخازن و منابع و قنوت و چاه‌ها را با اضافه کردن مواد خارجی آلوده کند مجرم بوده و به مجازات پیش‌بینی شده می‌رسد آئین‌نامه جلوگیری از آلودگی آب در ۱۳۵۰/۸/۳۰ و سپس در ۱۳۶۳/۹/۲۴ و ۱۳۷۳/۲/۱۸ به تصویب هیأت وزیران می‌رسد، در همین رابطه باید به قانون حفاظت دریا و رودخانه‌های مرزی از آلودگی با مواد نفتی مصوب ۱۳۵۴/۱۱/۱۴، قانون لایحه قانونی راجع به عضویت ایران در کنوانسیون منطقه‌ای کویت برای همکاری درباره حمایت و توسعه محیط‌زیست دریائی و نواحی ساحلی مصوب ۱۳۵۸/۹/۲۱، قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۱/۱۲/۱۶، قانون اجازه الحاق به پروتکل راجع به آلودگی دریائی ناشی از اکتشاف و استخراج از فلات قاره مصوب ۱۳۷۰/۷/۲، قانون پروتکل راجع به حمایت محیط‌زیست دریائی در برابر منابع آلودگی مستقر در خشکی مصوب ۱۳۷۱/۱۲/۹، قانون مناطق دریائی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان مصوب ۱۳۷۱/۱/۳۱ مجلس، آئین‌نامه بهداشت محیط مصوب ۱۳۷۱/۴/۲۴ هیأت وزیران اشاره نمود. مسئله آلودگی‌های شیمیائی و زباله، نیز مورد توجه قرار گرفته است. در این مورد می‌توان به قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون جلوگیری از آلودگی دریائی ناشی از دفع مواد زاید و دیگر مواد مصوب ۱۳۷۵/۶/۲۵ مجلس شورای اسلامی ایران اشاره نمود. مسئله آلودگی هوا نیز مورد توجه قانونگذاران ایران قرار گرفته و در قوانین متعدد مقررات حقوقی مربوطه تدوین گردیده است. آئین‌نامه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۵۴/۴/۲۹ کمیسیونهای مجلس، آئین‌نامه تعزیرات حکومتی در شهرداری‌های کشور در خصوص شهروندان و کارکنان مصوب ۱۳۶۷/۳/۲۵ و ماده واحده قانون تشدید مجازات موتورسیکلت‌سواران متخلف مصوب ۱۳۵۶/۴/۱۲ و قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۴/۲/۳ از مهمترین قوانین وضع شده در این موضوع می‌باشند. در دو نحوه جلوگیری از آلودگی هوا ایجاد هر گونه آلودگی صوتی بیش از حد مجاز ممنوع بوده و مرتکب مورد تعقیب قرار می‌گیرد.

در ۱۳۵۴/۴/۲۹ قانون اراضی مستحدث و ساحلی به تصویب مجلس می‌رسد که مسئله تخریب خاک را مورد توجه قرار می‌دهد و در ۱۳۶۸/۱/۲۰ قانون محافظت در برابر اشعه و آئین‌نامه اجرائی آن در ۱۳۶۹/۲/۲ به موضوع آلودگی اتمی می‌پردازد.

همچنین باید از تصویب‌نامه ۱۳۶۹ هیأت‌وزیران راجع به انتقال صنایع آلوده‌کننده و مزاحم محیط‌زیست تهران نام برد که از جمله مهمترین مصوبات در جهت کاهش آلودگی شهر تهران می‌باشد همچنین در خصوص آلودگی ناشی از پسماندها، قانون مدیریت پسماندها در سال ۱۳۸۳ به تصویب رسید.

۱-۷_ عنصر مادی

رکن دیگری که وجود آن برای تحقق جرائم تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست ضروری است، عنصر مادی است.

۲-۷_ رفتار مرتکب

رفتار مرتکب ممکن است به شکل فعل و یا ترک فعل باشد. رکن مادی جرایم تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست شامل هر دو شکل رفتار مرتکب، یعنی فعل و ترک فعل است با این تفاوت که، جرم زیست محیطی ناشی از ترک فعل بسیار اندک است و عنصر مادی بیشتر این جرایم ناشی از فعل است.

۳-۷_ فعل

رکن مادی بیشتر جرایم تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست ناشی از فعل (رفتار مثبت مادی) است. اعمالی مانند: آلوده کردن، توزیع کردن، ریختن، پخش و منتشر کردن، عرضه کردن، که در قوانین و مقررات مختلف مورد توجه قرار گرفته است. در ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی، تمام مصادیقی که نام برده شده است حاکی از رکن مادی ناشی از فعل است مانند: آلوده کردن آب آشامیدنی، توزیع آب آشامیدنی آلوده، دفع غیربهداشتی فضولات انسانی، ریختن مواد مسموم کننده در رودخانه‌ها و زباله در خیابان‌ها. به همین ترتیب اگر سایر قوانین و مقررات مربوط را مورد بررسی قرار دهیم، خواهیم دید که عنصر مادی بیشتر جرایم مورد بحث را رفتار فیزیکی مثبت تشکیل می‌دهد. در قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا از استفاده کردن از وسایل نقلیه آلاینده، احداث کارگاه‌ها، نیروگاه‌ها و کارخانجات برخلاف ضوابط و یا اشتغال همراه با آلوده کردن محیط زیست، پخش و انتشار مواد آلاینده، سوزاندن و انباشتن زباله و نخاله و ایجاد صداهای آلاینده به عنوان جرایم تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست یاد شده است. همچنین، در قانون حفاظت دریا و رودخانه‌های مرزی از آلودگی با مواد نفتی از آلوده کردن رودخانه‌ها یاد شده است. که رکن مادی این جرایم که در مواد گوناگون این قوانین مورد توجه قرار گرفته‌اند، ناشی از فعل است.

۴-۷_ ترک فعل

رکن مادی جرایم تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست در موارد اندکی رفتار منفی یا ترک فعل است. یکی از قوانینی که از تحقیق جرم زیست محیطی ناشی از ترک فعل سخن گفته است، قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا است. در ماده ۵ این قانون نگرفتن گواهینامه مخصوص مربوط به رعایت حد مجاز خروجی آلاینده‌های هوا، در ماده ۷ رعایت نکردن محدودیت و یا ممنوعیت موقت زمانی، مکانی و نوعی برای منابع آلوده کننده، جرم تلقی شده است. با در نظر گرفتن نوع جرایمی که در مواد ۵ و ۷ قانون یاد شده در ارتباط با جرم زیست محیطی ناشی از ترک فعل مطرح شده است (که نمونه‌های دیگر نیز مشابه همین موارد هستند)، و نیز جرایم ناشی از فعل که در قسمت قبل مورد بررسی قرار گرفت این نتیجه حاصل می‌شود که، اصولاً آنچه سبب ورود خسارت به محیط زیست می‌شود و آن را آلوده می‌کند اقدام اشخاص و یا به عبارت دیگر، رفتار مثبت مادی است نه ترک فعل.

۵-۷_ موضوع جرم

بخش دیگری که در عنصر مادی جرایم تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست مانند دیگر جرایم وجود دارد، موضوع جرم است. هر چند جرایم زیست محیطی دارای یک مفهوم عام و کلی جرم آلودگی محیط زیست هستند، از آنجا که هر کدام از آن‌ها یک یا چند مورد از ابعاد و اجزای گوناگون محیط زیست را شامل می‌شوند، بنابراین موضوع هر یک از آن‌ها نیز در اجزا با یکدیگر متفاوت خواهد بود، مانند ایجاد آب، هوا، خاک و صوت. در ماده ۲۲ قانون نحوه جلوگیری هوا آمده است: «پخش و انتشار هر نوع مواد آلوده کننده هوا بیش از حد مجاز از منابع تجاری، خانگی و متفرقه در هوای آزاد ممنوع است.»

به این ترتیب مشخص می‌شود که موضوع این جرم، آلودگی هوا بیش از حد مجاز است. شخصی که موجب پخش و یا منتشر شدن موادی می‌شود که آلودگی هوا را به دنبال بیاورد و این آلودگی نیز از میزان مجاز بیشتر باشد، مرتکب یک جرم زیست‌محیطی در رهگذر آلودگی هوا شده است. بدیهی است بر طبق قسمت دوم این ماده، حد مجاز موضوع آن، توسط سازمان حفاظت محیط‌زیست تهیه می‌شود و به تصویب هیأت وزیران می‌رسد.

در ماده ۲۴ این قانون آمده است: «سوزاندن و انباشتن زباله‌های شهری و خانگی و هر گونه نخاله در معابر عمومی و فضای باز ممنوع است». براساس این ماده آنچه که موضوع این جرم را تشکیل می‌دهد آن است که زباله شهری و خانگی و نخاله در فضای باز و معابر عمومی مانند کوچه و خیابان سوزانده شده و یا انباشته شود و به این ترتیب محیط‌زیست با آلودگی روبرو شود. پس انباشتن و یا سوزاندن زباله و نخاله در فضایی که به‌آسانی قابل انتشار و پخش شدن و گسترش یافتن است، به منزله تحقق جرم زیست‌محیطی است. همچنین، از عبارت این ماده می‌توان استفاده کرد که اگر زباله و نخاله در مکان عمومی و فضای باز قرار نگیرد، مانند آن که در دورن محیط بسته منزل یا محیط کارگاه باشد، و یا آن که سوزانده و یا گردآوری نشود، موضوع این جرم تحقق نیافته است. پس درباره این جرم زیست‌محیطی و موضوع آن چند نکته وجود دارد که عبارتند از ۱- انباشتن یا سوزاندن زباله ۲- انباشتن و یا سوزاندن نخاله ۳- انباشتن و یا آتش زدن زباله و یا نخاله در فضای باز ۴- آتش زدن و یا انباشتن نخاله و یا زباله در معابر عمومی.

موضوع دیگری که در زمره جرایم زیست‌محیطی مطرح است، آلودگی صوتی است. این جرم موضوع ماده ۲۷ قانون یادشده در بالاست. در این ماده آمده است: «ایجاد هر گونه آلودگی صوتی بیش از حد مجاز ممنوع می‌باشد...» به این ترتیب، به وجود آوردن هر گونه آلودگی صوتی که بیشتر از حد مجازی باشد که در آیین‌نامه مربوطه پیش‌بینی می‌شود، جرم خواهد بود. بنابراین، موضوع این جرم نوع خاصی از آلودگی صوتی نیست. یعنی این آلودگی صوتی می‌تواند ناشی از وسایل و دستگاه‌های موجود در کارگاه‌ها و کارخانجات باشد، و می‌تواند راه‌های دیگر پدید آید. همچنین باید فراتر از میزانی باشد که مجاز شمرده شده است. پس آنچه که در رابطه با موضوع این جرم است عبارت است، ۱- وقوع آلودگی صوتی - ۲- اشکال مختلف آلودگی صوتی ۳- رعایت نکردن حد مجاز. در ماده ۴۶ قانون توزیع عادلانه آب آمده است: «آلوده ساختن آب ممنوع است...» در این ماده آلوده کردن به طور مطلق و از هر طریقی که باشد ممنوع اعلام شده است.

پس موضوع این ماده و جرم زیست‌محیطی موردنظر آن، آلوده کردن آب است خواه این آب به مصارف شهری و یا صنعتی، معدنی، دامداری و مانند آن برسد. یعنی نوع مصرف آن مورد توجه نیست و مطلق آب و مصارف گوناگون آن مد نظر است. همچنین، طریقه ایجاد این آلودگی ملاک نیست و می‌تواند از هر راهی به وجود آید. بر طبق بند ۶ ماده ۶ قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان، عبارت نخست این ماده، اگر عبور شناور خارجی منتهی به پیدایش هر گونه آلودگی محیط‌زیست دریایی شود و مقررات جمهوری اسلامی ایران در این زمینه رعایت نشده باشد، جرم زیست‌محیطی تحقق پیدا کرده است. عبارت قانونی آن چنین است: «ایجاد هر گونه آلودگی محیط‌زیست دریایی برخلاف مقررات جمهوری اسلامی ایران». بنابراین، موضوع این جرم آلودگی محیط‌زیست دریایی است که به هر شکل و مغایر با ضوابط و مقررات ایران پدید آمده باشد. این که چه چیزی سبب این آلودگی شود و از چه راهی این آلودگی به وجود آید، تفاوتی ندارد. این آلودگی می‌تواند ناشی از مواد سوختنی مانند نفت باشد و یا می‌تواند ناشی از مواد سمی، شیمیایی و حتی هسته‌ای و رادیواکتیو باشد. به علاوه، این آلودگی باید ناقص مقررات جاری کشور باشد. به این ترتیب نکات قابل توجه درباره موضوع جرم عبارتند از: ۱- این آلودگی از سوی شناور خارجی به وجود آید. ۲- شناور خارجی موجب آلودگی محیط‌زیست دریایی شود (در این جا مجموع محیط‌زیست دریایی و عناصر موجود آن مورد توجه است نه بخش و یا جزئی از آن).

۳- شکل خاصی از آلودگی محیط‌زیست دریایی موردنظر نیست، یعنی هر اقدامی که به‌گونه‌ای سلامتی و بهداشت محیط‌زیست دریایی را مخدوش کند و به‌نوعی به این بخش از اکوسیستم زبان وارد سازد، مشمول این جرم است

۴- آلودگی ایجادشده نباید مجاز و در چهارچوب مقررات مربوط باشد، زیرا در این صورت اقدام آلاینده را نمی‌توان بر طبق این ماده جرم و قابل تعقیب دانست.

۷_۶_ وسیله ارتکاب جرم

یکی دیگر از اجزای رکن مادی جرم وسیله ارتکاب جرم است. در بیشتر جرایم تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست وسیله نقشی در وقوع آن‌ها ندارد. به موجب ماده ۴۶ قانون توزیع عادلانه آب، آلوده کردن آب ممنوع است و این آلوده کردن می‌تواند از هر راه و به هر وسیله‌ای باشد، زیرا در این ماده هیچگونه اشاره‌ای به این موضوع که چگونه این آلودگی حاصل شود، نشده است. در بند ۶ ماده ۶ قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان گفته شده است، که به وجود آوردن هر گونه آلودگی محیط زیست دریایی برخلاف مقررات جمهوری اسلامی ایران از سوی شناورهای خارجی جرم است و این آلودگی می‌تواند به هر طریقی ایجاد شود. آنچه اهمیت دارد وقوع آلودگی محیط زیست دریایی است و وسیله تأثیری در این موضوع ندارد. بنابراین، این آلودگی می‌تواند به وسیله مواد نفتی ایجاد شود و یا با استفاده از مواد رادیواکتیو و مانند آن پدید آید. در ماده ۲۷ قانون نحوه جلوگیری هوا ایجاد هر گونه آلودگی صوتی که بیشتر از حد مجاز باشد جرم دانسته شده است. آنچه که مورد توجه قانونگذار در این ماده قرار گرفته است. بروز آلودگی صوتی است، بدون توجه به آن که این آلودگی از چه طریقی به وجود آید. به این ترتیب این آلودگی صوتی می‌تواند از راه چگونگی استفاده از وسایل ارتباط جمعی پدید آید یا از راه استفاده از دستگاه‌ها و ابزارآلات صنعتی تحقق پیدا کند، بدون تردید نوع وسیله تأثیری در شکل‌گیری موضوع این جرم ندارد. همان طور که ملاحظه می‌شود در تحقق هیچ یک از جرایم یادشده وسیله و نوع آن تأثیری ندارد و شکل‌گیری این جرایم مفید به استفاده از وسیله خاص نشده است. در مقابل، مواردی نیز وجود دارد که مقنن وسیله را در تحقق جرم مؤثر دانسته است و همراه با موضوع جرم زیست محیطی، از وسیله‌ای که سبب وقوع آن جرم می‌شود نیز، سخن به میان آورده است. برای نمونه می‌توان به ماده ۲ قانون حفاظت دریا و رودخانه‌های مرزی از آلودگی با مواد نفتی اشاره کرد. در این ماده آلوده شدن رودخانه‌های مرزی و آب‌های داخلی و سرزمینی ایران به نفت و یا هر گونه مخلوط نفتی به وسیله کشتی‌ها، سکوها، حفاری، جزایر ثابت و شناور مصنوعی، لوله‌ها، تاسیسات و مخازن نفتی ممنوع اعلام شده است. به این ترتیب مشاهده می‌شود که قانونگذار در این ماده هم از آلودگی محیط زیست سخن گفته و هم راه‌ها و وسایلی که این آلودگی را فراهم می‌کنند معین کرده است.

۸_ نتیجه‌گیری

در بسیاری از جرایم عمدی برای آن که عملی جرم شناخته شود، باید زیان و صدمه‌ای از آن ناشی شده باشد و در صورتی که در نتیجه ارتکاب عمل زبانی پدید نیاید، مقنن مرتکب آن را دارای مسئولیت کیفری نمی‌داند. در بعضی دیگر از جرایم عمدی چنین نیست، یعنی تحقق جرم و مسئولیت کیفری منوط به پدید آمدن خسارت و یا صدمه نیست. بسیاری از جرایم تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست عمدی هستند و هر دو شکل یادشده را در برمی‌گیرند. به عبارت دیگر، برخی از این جرایم، مقید و پاره‌ای دیگر مطلق هستند. لازم به توضیح است که تعداد جرایم مقید بسیار اندک است. در بررسی عنصر معنوی به جرایم عمدی مقید و مطلق اشاره خواهد شد.

۹_ منابع

- اردبیلی محمد علی ، حقوق جزای عمومی ، جلد دوم ، بنیاد حقوق میزان ، چاپ بیست و دوم ، تابستان، ۱۳۸۹
- ایران نژاد پاریزی، فاطمه و طایفه هاشمی، مهدیس، ۱۳۹۱، مسئولیت تخریب کنندگان جنگل ها در حقوق ایران با تاکید بر منطقه زاگرس مرکزی، نخستین همایش ملی حقوق محیط زیست و منابع طبیعی زاگرس، خرم آباد، <https://civilica.com/doc/174704>
- پروانه، بهروز و نورالهی، داریوش و خالدی، شهریار و دکاموند، همت، ۱۳۹۱، بررسی مناطق مستعد تخریب جنگل های زاگرس با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) ، نخستین همایش ملی حقوق محیط زیست و منابع طبیعی زاگرس، خرم آباد، <https://civilica.com/doc/174700>
- تقی زاده انصاری مصطفی ، حقوق بین الملل محیط زیست ، خرسندی ، چاپ دوم ، تهران ، ۱۳۹۵ .
- جعفری، امیررضا و ولی پور، مهدی، ۱۳۹۱، علل و انگیزه ارتکاب جرم در جرایم علیه منابع طبیعی، نخستین همایش ملی حقوق محیط زیست و منابع طبیعی زاگرس، خرم آباد، <https://civilica.com/doc/174708>
- جعفری لنگرودی محمد جعفر، تر مینولوژی حقوق، گنج دانش، چاپ هجدهم، تهران ۱۳۶۸.
- جلیلود، حامد و غزنویان، زهرا و مجتهدی، مهدی و ورجاوند، حسین، ۱۳۹۱، بررسی پیامدهای اجتماعی و محیط زیستی قوانین در حفاظت از جنگل های زاگرس مرکزی (مطالعه موردی ذغال گیری در روستاهای چاهگاه، استان چهارمحال و بختیاری)، نخستین همایش ملی حقوق محیط زیست و منابع طبیعی زاگرس، خرم آباد، <https://civilica.com/doc/17469>
- درمیانی، نرگس و کیادلیری، هادی و بیژنی، مسعود، ۱۳۹۱، عنوان: بررسی وضعیت جوامع محلی در حفاظت از جنگلهای زاگرس (مورد مطالعه: روستایان جنگل نشین منطقه اشترانکوه)، نخستین همایش ملی حقوق محیط زیست و منابع طبیعی زاگرس، خرم آباد، <https://civilica.com/doc/174702>
- فرمانی فریده (مترجم) : «تأثیر گازهای مخرب بر آب و هوا و لایه ازن»، مجله سروش ، سال ۹ ، شماره ۴۲۵، مورخ: ۱۳۶۷/۲/۱۰.
- کاتوزیان ناصر، مبانی حقوق عمومی، تهران، نشر دادگستر، ۱۳۷۷.
- گلدوزیان ایرج، بایسته های حقوق جزای عمومی، نشر میزان، چاپ پنجم، تهران، ۱۳۸۳.
- هاشمی، سیدمحمد و نظریان، مهدی، ۱۳۹۴، راهکارهای حفاظت از محیط زیست در طراحی و اجرای پروژه های راهسازی، اولین همایش ملی توسعه پایدار در راهسازی با رویکرد حفظ محیط زیست، شیراز، <https://civilica.com/doc/438266>

Examining the laws of deterrence and punishing the perpetrators of environmental destruction

Abstract

The meaning of polluting the environment is spreading or mixing foreign substances into water, air, soil or land to the extent that its physical, chemical or biological quality is harmful to humans or other living beings or plants or works and buildings. The issue of protecting the environment in the direction of human interests and eliminating the destructive effects of industrial activities has become a serious issue in the contemporary world and has threatened humanity. To deal with this threat, a decisive action is needed by adopting appropriate measures. The practical procedure of Iran's courts is based on fault-based responsibility, and as it should be, it is not responsible for all the pollution and destruction and compensation for the damage caused to the environment, therefore, considering the need to compensate the damage caused to the environment and the civil liability resulting from it, which has a special place in the science of law. In this research, the effort is to explain, explain and analyze the deterrent effect of environmental destruction punishment on its perpetrators in Yasouj city and to find a suitable basis for this responsibility.

Keywords: environment, pollution, destruction